

ПОПОВ ПРОТИ РОСІЇ (POPOV v. RUSSIA)

У справі «Попов проти Росії»

Європейський суд з прав людини (перша секція), засідаючи палатою в складі:

- п. К. Л. Розакіса (C. L. Rozakis), Голови Суду,
- п. Л. Лукаїдеса (L. Loucaides),
- пані Ф. Тюлькан (F. Tulkens),
- пані Н. Важич (N. Vajić),
- п. А. Ковлера (A. Kovler),
- пані Е. Штайнер (E. Steiner),
- п. К. Хаджієва (K. Hadjiev), суддів,
- і п. С. Нільсена (S. Nielsen), секретаря секції,

після наради за зачиненими дверима 22 червня 2006 року, постановляє наступне рішення, ухвалене в зазначений день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було порушено за заявою (№ 26853/04) проти Російської Федерації, що її подав до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод («Конвенція») громадянин Росії, пан Михайло Євгенович Попов («Заявник»), 14 липня 2004 року.

2. Заявника, якому було надано правову допомогу, представляв пан М. І. Коган, адвокат, що практикує в Москві. Російський уряд («Уряд») представляв пан П. Лаптев, Уповноважений Російської Федерації в Європейському суді з прав людини.

3. 13 грудня 2004 року Суд вирішив передати заяву на комунікацію до Уряду. Відповідно до положень частини 3 статті 29 Конвенції, він прийняв рішення розглянути заяву по суті й питання про її прийнятність одночасно.

4. 9 лютого 2005 року Суд вирішив звернутись до Уряду із запитом надати додаткову фактичну інформацію щодо тверджень заявника про те, що у зв'язку з його заявою до Суду йому загрожували представники державних структур, а його листування зі своїм адвокатом піддавалося цензурі.

5. 25 березня 2005 року Суд вирішив передати для ознайомлення представникам Уряду скарги щодо стверджуваного тиску з боку представників державних структур і цензури кореспонденції заявника з його адвокатом, а також поставити їм додаткове запитання щодо умов тримання в ВТК ЯЧ-91/5 у місті Сарапулі.

6. 1 вересня 2005 року палата вирішила застосувати Правило 39 Регламенту Суду, рекомендуючи Урядові звільнити заявника від будь-яких фізичних навантажень у ВТК ЯЧ-91/5 у Сарапулі, включно з фізичною працею й фізичними вправами, аж до наступного повідомлення. Крім того, Уряд закликали забезпечити проведення незалежного медичного обстеження заявника в спеціалізованій уроонкологічній установі протягом одного місяця з моменту одержання цього звернення, а також провести лікування, потребу в якому може встановити таке обстеження. Представників Уряду попросили повідомити Суд про житті у зв'язку з цим заходи.

7. 24 листопада 2005 року палата вирішила скасувати тимчасовий захід, який раніше було рекомендовано відповідно до Правила 39 Регламенту Суду, в частині, яка стосується медичного обстеження, і продовжити аж до наступного повідомлення дію цього тимчасового заходу в частині, пов'язаній зі звільненням заявника від будь-яких фізичних навантажень у ВТК ЯЧ-91/5 у місті Сарапулі.

8. 22 червня 2006 року Суд вирішив, що потреби проводити слухання в даній справі немає (пункт 3 Правила 59 Регламенту Суду). Він також відхилив заперечення Уряду щодо застосовності пункту 3 статті 29 Конвенції й клопотання заявника про розслідування (Правило А1 Додатку до Регламенту Суду).

ЩОДО ФАКТІВ

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

9. Заявник народився в 1978 році й має постійне місце проживання у Москві. Наразі він відбуває покарання у виправно-трудовій колонії ЯЧ-91/5 у місті Сарапулі.

А. Факти в справі

1. Досудова процедура

10. 26 вересня 2001 року близько 14.00 чотири підлітки — учні школи для дітей з порушенням слуху, прямуючи через парк «Сокольники» до зупинки трамвая, бачили бійку двох молодиків, один із яких згодом був знайдений мертвим. Як було встановлено, його смерть настала згаданого вище дня. Школярі описали подію своєму вчителю. Вони зазначили, що обвинувачуваний мав зібране в «кінський хвіст» волосся і був одягнений в шкіряну куртку.

11. 14 травня 2002 року опівдні працівники міліції приїхали на квартиру заявника й запропонували йому проїхати з ними у відділення внутрішніх справ. Заявник підкорився. У відділенні міліції його обшукали й помістили в камеру. О 14.00 його допитали як свідка. Заявник показав, серед іншого, що не був знайомий із потерпілим і ніколи не чув його імені. О 15.00 заявника представили для впізнання двом зі згаданих чотирьох школярів — З. і М., які впізнали в ньому учасника бійки, яку вони спостерігали 26 вересня 2001 року. О 16.00 слідчий виніс постанову про арешт заявника. За словами заявника, постанови про арешт йому підписати не давали. У постанові було зазначено, що мати заявника сповіщена про його арешт.

12. О 18.50 слідчий розпочав обшук у квартирі заявника. У ході обшуку було вилучено настільний ПК заявника, його мобільний телефон, альбом фотографій, портативний комп'ютер, сумку з дискетами, шкіряну куртку, дві пари черевиків і дві пари джинсів.

13. З 20.40 по 21.45 заявника допитали як підозрюваного в зв'язку з убивством, скоєним 26 вересня 2001 року.

14. 15 травня 2002 року заявника перевели в ізолятор тимчасового тримання — ІТТ «Сокольники».

15. 17 травня 2002 року слідчий видав постанову про поміщення заявника під варту в якості запобіжного заходу.

16. 21 травня 2002 року заявник взяв участь в іншому впізнанні із залученням двох інших школярів, які також були свідками бійки 26 вересня 2001 року. Один із хлопчиків, Ф., заявив, що він не впевнений у тому, що бачив там заявника. Інший хлопчик, Ш., стверджував, що він його взагалі ніколи раніше не бачив.

17. 24 травня 2002 року заявникові було пред'явлене обвинувачення в убивстві. Того ж дня його допитали як обвинуваченого. Йому надавав допомогу призначений слідчим адвокат К.

18. 25 травня 2002 року заявника перевели в слідчий ізолятор — СІЗО 77/1 у місті Москві.

19. 21 червня 2002 року адвокат К. подав скаргу прокуророві з приводу ведення розслідування. Він, крім іншого, стверджував, що впізнання було проведене з порушенням процесуальних вимог. Зокрема, особи, що стояли в одному ряду із заявником, були набагато старші за нього, і до того ж заявник був єдиний серед них із зачіскою у вигляді «кінського хвоста», що істотно знижувало вірогідність упізнання як доказу. Крім того, він скаржився, що слідчий не вжив заходів для перевірки алібі заявника. Зокрема не були допитані ні пані Р. — сусідка заявника, яка стверджувала, що бачила його протягом дня 26 вересня 2001 року, ні пан Х., — тесля, який того дня працював у квартирі заявника, ні пані К., — мати подруги заявника.

20. 2 липня 2002 року прокурор задовольнив клопотання адвоката К. про допит як свідків пані Р. і пана Х. і пані К. Однак ні пані Р., ні пан Х. у ході розслідування допитані не були.

21. 8 липня 2002 року Преображенський районний суд міста Москви продовжив строк попереднього ув'язнення заявника до 13 вересня 2002 року на тій підставі, що, будучи обвинуваченим у серйозному злочині, він міг би перешкодити від слідства й перешкоджати встановленню істини в справі.

22. Як видно, десть у період між липнем і вереснем 2002 року заявник призначив своїм представником, замість захисника К., раніше призначеного слідчим, адвоката А. Адвокат А. надавав йому допомогу решту часу до завершення судового розгляду.

23. 10 вересня 2002 року Преображенський районний суд продовжив строк тримання заявника під вартою до суду до 14 листопада 2002 року на тих же самих підставах, що були наведені в його ухвалі від 8 липня 2002 року.

24. 12 листопада 2002 року Преображенський районний суд ще раз продовжив строк перебування заявника під вартою до суду до 14 січня 2003 року на тих же самих підставах, що були наведені в його ухвалі від 8 липня 2002 року. На тому ж самому засіданні суд задовольнив клопотання заявника про допуск до участі в провадженні його дядька в якості його представника.

25. 21 листопада 2002 року заявник оскаржив подовження строку його тримання під вартою.

26. 2 грудня 2002 року, як видно з матеріалів, після розгляду цього клопотання постанову від 12 листопада 2002 року було залишено в силі.

27. 18 грудня 2002 року заявника повідомили про завершення попереднього слідства. 30 грудня 2002 року заявник ще раз одержав повідомлення про завершення попереднього слідства.

28. 10 січня 2003 року прокурор склав обвинувальний акт і направив справу до суду. В обвинувальному акті зазначалося, що 26 вересня 2001 року приблизно о 14.00 у заявника з невстановленого приводу виникла сварка з потерпілим біля входу в парк «Сокольники». Ця сварка переросла в бійку. Через

«раптову особисту неприязнь» заявник ударив потерпілого по потилиці не-встановленим тупим твердим предметом, а потім перерізав йому горло не-встановленим гострим предметом. В обвинувальному акті були перераховані докази з посиланням на сторінки в матеріалах справи без якої-небудь вка-зівки на їхню релевантність.

2. Провадження в суді

29. 4 лютого 2003 року Преображенський районний суд призначив слухан-ня на 17 лютого 2003 року і виніс постанову, у якій залишив без змін обраний щодо заявника запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Заявник цю постанову оскаржив.

30. 17 лютого 2003 року Преображенський районний суд задовольнив кло-потання адвоката А. про виклик пані Р. у засідання як свідка. Суд відмовив у клопотанні про допуск дядька заявника до участі в судовому процесі як його представника, тому що він уже був представлений адвокатом. Пан Х. взяв участь у засіданні серед інших свідків, однак жоден із них допитаний не був, оскільки суд відклав слухання по суті у зв'язку з оскарженням його постанови від 4 лютого 2003 року.

31. 22 квітня 2003 року Московський міський суд скасував постанову від 4 лютого 2003 року і повернув справу на повторне розслідування.

32. 10 травня 2003 року Преображенський районний суд ухвалив провести попереднє засідання в справі 19 травня 2003 року і залишити без зміни обра-ний щодо заявника запобіжний захід.

33. 19 травня 2003 року Преображенський районний суд ухвалив провести слухання по суті 12 червня 2003 року. Того ж таки дня заявник подав клопо-тання про вилучення із сукупності доказів як неприпустимих протоколу його допиту від 14 травня 2002 року і протоколів упізнання. Державний обвинувач заявив, що він залишає це питання на розсуд суду. Суд виніс наступну ухвалу:

«Клопотання Попова... варто відхилити, тому що справа ще не була роз-глянута по суті, судове слідство не завершене, тому оцінку всім доказам у справі, включаючи документи, про виключення яких (пан) Попов клопо-читься, буде дано при розгляді справи по суті».

Наступне засідання суд призначив на 12 червня 2003 року.

34. 12 і 18 червня 2003 року засідання були відкладені. 18 червня 2003 року Преображенський районний суд продовжив строк тримання заявника під вартою до 18 вересня 2003 року і відмовив йому в клопотанні про допуск його дядька до участі в судовому процесі як його представника на тій підставі, що заявник уже представлений адвокатом. Заявник цю постанову оскаржив.

35. 8 вересня 2003 року Преображенський районний суд провів слухання по суті. У протоколі засідання було відзначено, що свідки на засідання з'явилися й були вилучені із залу суду. Імена свідків зазначені не були. Захисник заявника подав клопотання про виклик у засідання пані Р., сусідки заявника, яка може підтвердити його алібі й надати інформацію, що характеризує його особу. Обвинувач заявив заперечення на тій підставі, що відомості про особу заявника будуть отримані від його родичів. Суд клопотання відхилив, не наводячи мотивів.

36. На своєму засіданні 8 вересня 2003 року суд заслухав показання трьох із чотирьох школярів, які були очевидцями події 26 вересня 2001 року. М. підтвердив, що того дня він бачив заявника. З. заявив, що зараз він, хоча й указав на нього при впізнанні, не може пригадати точно, як саме виглядав злочинець. Ф. стверджував, що він не може впізнати заявника. Їхній учитель, допитаний у засіданні, стверджував, що зір у школярів був добрий, однак через особливості їхнього психічного стану вони можуть мати провали пам'яті або забудькуватість, внаслідок чого через півроку не здатні адекватно пригадати ситуацію. Суд також заслухав свідчення батьків потерпілого. Батько потерпілого заявив, що йому зателефонував якийсь невідомий і сказав, що їхнього сина вбив заявник. О 15.56 суддя відклав слухання до наступного дня.

37. 9 вересня 2003 року слухання було продовжено. У протоколі слухання немає записів про те, хто конкретно із свідків був присутнім. Під час слухання, як видно, була присутня пані Р., бо вона поставила свій підпис під документом, датованим 9 вересня 2003 року на підтвердження того, що її попереджено про кримінальну відповідальність за неправдиві свідчення. Під цим документом також є підпис судді, що брав участь у розгляді справи. Однак у засіданні пані Р. не допитували.

38. Під час засідання Преображенський районний суд заслухав показання пані П., матері заявника, яка стверджувала, що 26 вересня 2001 року заявник до вечора залишався вдома й що його бачила їхня сусідка пані Р. і теща пан Х. Пані К., подруга заявника, стверджувала, що 26 вересня 2001 року з 21.00 до 24.00 вона й заявник вигулювали її собаку. Пані К., її мати, заявила, що 26 вересня 2001 року вона в період з 13.30 до 15.30 неодноразово говорила із заявником по телефону, і він був удома. Суд також заслухав показання фахівця з обчислювальної техніки pana Г., та приятеля заявника, pana Б.

39. Захисник заявника звернувся з клопотанням про виклик у засідання й долучення до матеріалів показань pana Х. Суд відхилив це клопотання на тій підставі, що pana Х. було повідомлено про засідання, але він не з'явився.

40. 10 вересня 2003 року Преображенський районний суд визнав заявника винним у вбивстві й засудив його до 10 років позбавлення свободи. Суд встановив, що 26 вересня 2001 року, приблизно о 14.00, поблизу входу до парку «Сокольники» між заявником і потерпілим з невстановлених причин вчини-

лася сварка, що потім переросла в бійку. Через «раптову особисту неприязнь» заявник завдав жертві удар по потилиці невстановленим твердим тупим предметом, після чого перерізав йому горло невстановленим гострим предметом.

41. Суд дійшов висновку, що вину заявника підтверджують показання М. і З., які впізнали в ньому людину, що, як вони бачили, билася з потерпілим, а також подібні показання Ф., який, утім, зазначив, що він тільки на п'ятдесят відсотків впевнений в тому, що бачив саме заявника. Суд взяв до відома свідчення вчителя школярів про відсутність у них будь-яких психічних відхилень. Суд іще констатував, що провину заявника також підтверджують показання пана Г., згідно з якими пароль і облікове ім'я кожного користувача є індивідуальними й дозволяють визначати місце знаходження користувача й відстежувати його переписку з іншими користувачами; пана Б., який показав, що, як йому було відомо, заявник користувався в Інтернеті ніком «Спенсер» і що в нього була чорна шкіряна куртка; даними розтину тіла потерпілого; протоколами огляду місця злочину; протоколами огляду комп'ютера й дискет потерпілого, а також комп'ютера й дискет, що належали якомусь Х., особу якого не було зазначено; протоколами огляду особистих речей заявника; довідками, наданими двома інтернет-провайдерами; довідкою інтернет-провайдера «МТУ-Інтел», у якій було зазначено, що 12 вересня 2001 року у 23.16 з телефону матері заявника якийсь користувач одержав доступ до мережі Інтернет.

42. Суд відхилив клопотання заявника про виключення з доказів протоколів впізнання як неприйнятних. З огляду на показання свідків, наведених під час засідання, й на матеріали справи, суд ухвалив, що впізнання було проведено відповідно до процесуальних норм. Суд також дійшов висновку, що показання свідків П., К. і К. не заслуговують на довіру, бо вони, будучи родичами заявника, намагалися йому допомогти.

43. Заявник оскаржив винесене рішення з тих підстав, що, зокрема, суд першої інстанції покладався на неприпустимі докази, відхилив його клопотання про виклик у засідання пані Р. і відмовився відкласти слухання для виклику пана Х.

44. 4 листопада 2003 року Московський міський суд вивчив апеляційну скаргу заявника на постанову від 18 червня 2003 року щодо подовження строку його тримання під вартою до суду й залишив дану постанову в силі. Заявник і його адвокат були присутні на слуханні.

45. 6 листопада 2003 року Московський міський суд направив у Преображенський районний суд лист з вказівкою на те, що скарга на постанову від 18 червня 2003 року, внесена заявником 24 червня 2003 року, не була вчасно передана для розгляду й що матеріали справи надійшли в Московський міський суд тільки 4 листопада 2003 року. Московський міський суд також відзначив, що скарги на постанови про обрання запобіжного заходу мають направлятися

в апеляційний суд негайно, а порушення цієї вимоги призводить до обмеження права на доступ до правосуддя.

46. 20 січня 2004 року Московський міський суд, розглянувши скаргу в апеляційному порядку, залишив у силі рішення від 10 вересня 2003 року. Суд, окрім іншого, ухвалив таке:

«Злочин було вчинено у Москві за обставин, викладених у рішенні суду (першої інстанції).

...

Суд (першої інстанції) правильно обґрунтував свій висновок щодо вини (заявника) показаннями (свідків). (Апеляційний суд) вважає, що така оцінка... відповідає сукупності доказів у справі: ... записам у комп'ютерних базах даних про обмін кореспонденцією між (заявником), що використував псевдонім "Спенсер" і потерпілим, а також відповідними показаннями (пана Б).

...

Твердження (викладене в апеляційній скарзі заявника) про те, що не було належним чином досліджено версію про присутність заявника вдома в день скоєння вбивства, є безпідставним.

...

Законність процесуальних дій, вчинених у даній справі, була предметом перевірки, і висновки суду не спиралися на жоден із доказів, (законність яких) викликала б сумніви...».

47. У невстановлений день заявник оспорив конституційність частини 2 статті 49 Кримінально-процесуального кодексу в Конституційному суді, стверджуючи, що суд першої інстанції посилався на її положення, відмовляючи його дядькові в допуску до судового процесу як його захисників. Суд першої інстанції в такий спосіб порушив його права, гарантовані в частині 2 статті 45 Конституції, яка передбачає, що кожен має право захищати свої права будь-якими законними засобами.

48. 22 квітня 2004 року Конституційний суд відхилив скаргу як неприйнятну, зробивши висновок, що частина 2 статті 49 Кримінально-процесуального кодексу не встановлює жодних обмежень щодо участі в судочинстві родичів обвинувачуваних і тому не порушує прав заявника, гарантованих у частині 2 статті 45 Конституції. У тому разі, якщо права заявника були б порушені свавільною відмовою суду в допуску його родича до участі в судовому процесі, він мав би скористатися засобами захисту своїх прав у рамках кримінально-процесуального законодавства.

3. Фізичні умови тримання під вартою в слідчому ізоляторі СІЗО 77/1

49. У період з 24 травня 2002 року по 15 лютого 2004 року заявник перебував у слідчому ізоляторі СІЗО 77/1 у місті Москві.

(а) Виклад подій заявником

50. З 24 травня по 14 червня 2002 року заявника тримали в камері № 236, приблизно 5 м² завбільшки, в якій у приміщенні з 6 ліжками перебувало 10 ув'язнених, а не відділений перегородкою унітаз знаходився на відстані одного метра від обіднього стола. Їжа надавалася двічі на день. У камері було маленьке вікно, що не пропускало денного світла, штучне ж освітлення було ввімкнене постійно. Ув'язненим дозволяли одну 40-хвилинну прогулянку раз на день.

51. З 14 червня приблизно по 15 грудня 2002 року заявника утримували в камері № 118. У ній на площі приблизно 25–30 м² перебувало від 75 до 90 ув'язнених на 24 двоярусних ліжках. Вони були змушені спати в три або чотири зміни. У камері було маленьке вікно без скла й постійно ввімкнене штучне освітлення. Влітку температура в камері була +30–35 °С, а взимку вона падала до -10–12 °С. У камері було весь час дуже вогко. З унітазу, що знаходився за 2–3 м від обіднього столу, постійно смерділо і сам унітаз не був відокремлений від житлової зони й столу хоч якоюсь перегородкою. Харчування було організовано двічі на день. Камера кишіла тарганами, вошами й клопами. Іноді заявникові доводилося ділити камеру з ув'язненими, зараженими туберкульозом і ВІЛ. Він був змушений спати без відповідних постільних речей. Усі його особисті речі та харчі, які йому передавала мати, відбирали інші ув'язнені, як стверджувалось, за згодою адміністрації місця ув'язнення.

52. З 15 грудня 2002 року по 15 січня 2003 року заявник перебував у камері № 143. За його словами, умови тримання в ній були подібні до умов у камері № 118. На 60 ув'язнених припадало 26 ліжок.

53. З 15 по 30 січня 2003 року заявника тримали в камері № 127, умови в якій не відрізнялися від умов у камері № 118. На 60–70 ув'язнених було 22 ліжка.

54. З 30 січня по 10 березня 2003 року заявник перебував у камері № 739, що розмішалася в медичній частині. У камері, площа якої становила приблизно 6 м², було 4 ліжка для 4 ув'язнених. Прогулянки не надавалися. Харчування було дворазовим. Обіднього столу не було. Унітаз не був відділений від житлової зони. У камері не було гарячої води. Медичне обслуговування забезпечене не було.

55. З 10 березня по 15 вересня 2003 року заявника утримували в камері № 113. Умови тримання в ній були подібні до умов у камері № 127. На площі приблизно 30 м² на 50 ув'язнених припадало 26 ліжок.

56. З 15 вересня 2003 року і приблизно по 10 січня 2004 року заявник сидів у камері № 115. Умови тримання в ній були подібні до умов у камері № 127. На площі приблизно 25 м² у камері з 18 ліжками було 50 ув'язнених.

57. З 10 січня й приблизно по 14 лютого 2004 року заявник був в іншій камері — можливо, № 152. У ній на площі приблизно 20 м² на 60–70 ув'язнених припадало 15 ліжок. Ув'язнені були змушені спати в чотири зміни. Камера розміщувалася в підвальному поверсі, не мала вікон і ніякої вентиляції. На стінах камери постійно накопичувався конденсат, у ній було сиро, а на підлозі стояла вода. Температура в камері завжди була дуже низькою. Унітаз стояв за якихось півметра від обіднього столу, не будучи відділеним від житлової зони ніякою перегородкою.

58. Заявник стверджував, що з грудня 2002 року по вересень 2003 року він подав кілька скарг щодо різних аспектів його тримання в слідчому ізоляторі № 77/1 і, серед іншого, в прокуратуру міста Москви й Генеральну прокуратуру, однак відповіді не одержав.

(b) Виклад подій представниками Уряду

59. З 24 по 26 травня 2002 року заявник був у камері № 119, у якій на площі 52,6 м² одночасно перебували 39 ув'язнених. З 26 травня по 5 червня 2002 року заявник перебував у камері № 236, у якій на площі 18,72 м² перебували 8 ув'язнених. З 5 червня по 9 липня 2002 року він перебував у камері № 119, у якій на площі 52,6 м² було 37 ув'язнених. З 9 липня по 25 листопада 2002 року заявник був у камері № 120, у якій на площі 53,8 м² містилося 37 ув'язнених. З 25 листопада 2002 року по 4 січня 2003 року він був у камері № 143, площа якої становила 53,4 м² і в якій перебувало 46 ув'язнених. З 4 по 23 січня 2003 року він сидів у камері № 127, у якій на площі 51,2 м² містилося 55 ув'язнених. З 23 січня по 21 березня 2003 року його в числі 4 ув'язнених тримали в камері № 739 розміром 21,6 м². З 21 березня по 6 серпня 2003 року заявник був у камері № 122, у якій на площі 52,6 м² перебувало 40 ув'язнених. З 6 по 21 серпня 2003 року він був у камері № 714, де на площі 24,5 м² розміщалося 5 ув'язнених. З 21 по 25 серпня 2003 року заявник перебував у камері № 122, у якій на площі 52,6 м² було розміщено 58 ув'язнених. З 25 серпня по 10 вересня 2003 року він був у камері № 711 завбільшки 24,5 м², у якій містився 1 ув'язнений. З 10 вересня 2003 року по 15 лютого 2004 року, коли заявника було переведено в установу ЯЧ-91/5 року міста Сарапула, він утримувався в камері № 115, у якій на 40 м² перебувало 29 ув'язнених.

60. Під час перебування заявника в СІЗО 77/1 йому було надано ліжко й постільні речі відповідно до в'язничних норм. Він був забезпечений одягом по сезону й триразовим гарячим харчуванням (сніданок, обід, вечеря) відповідно до в'язничних норм. Раз на тиждень він проходив гігієнічні процедури (сані-

тарну обробку). Заявник ніколи не розміщався в одній камері з іншими ув'язненими, зараженими туберкульозом або ВІЛ.

4. Стверджуване жорстоке поводження в СІЗО 77/1

61. Заявник стверджував, що в слідчому ізоляторі співкамерники регулярно його били й погрожували вбивством, як він вважав, за згодою або навіть за вказівкою адміністрації установи й слідчих органів, з метою змусити його себе обмовити. У серпні 2002 року йому завдали удару по голові важким металевим стрижнем. Він знепритомнів, дістав струс мозку й серйозну рану на правому вусі. У серпні, вересні й листопаді 2002 року в заявника мали місце множинні переломи носа й гематоми на обличчі. За його твердженнями, його обличчя й вуха були в синцях і він ледь міг відкрити очі. Кістки носа в нього неправильно зрослися, носова перегородка зруйнувалася, внаслідок чого обличчя спотворилося. Заявник не міг дихати через одну ніздрю, страждав від постійної нежиті й майже втратив нюх. У нього часто боліли вуха, і послабився слух. У нього також погіршився зір. Заявник також стверджував, що йому регулярно завдавали ударів ногами, що спричиняло внутрішні синці і появу крові в сечі.

62. 24 жовтня 2002 року мати заявника написала начальникові СІЗО 77/1 щодо кореспонденції заявника, яка виходить зі слідчого ізолятора. Вона заявляла, що в середині вересня заявник відіслав скарги щодо різних аспектів умов тримання в слідчому ізоляторі в Міністерство юстиції та в неурядову організацію «Комітет з громадянських прав», однак не одержав ні повідомлення про те, що ці скарги були переслані за належністю, ні будь-якої відповіді. Мати заявника просила сповістити її про те, чи були ці скарги відправлені, і про причини, з яких заявник не отримав повідомлення. До слідчого ізолятора лист надійшов наступного дня. Як видно, відповіді на нього вона не отримала.

63. Заявник стверджував, що він кілька разів звертався в медичну частину слідчого ізолятора, але так і не був належним чином обстежений лікарем. У той же самий час у його медичній картці є запис від 1 листопада 2002 року про наявність у нього «гематом, що бліднуть».

64. 26 серпня 2004 року заявник направив листа своєму представникові з описом, серед іншого, його побиття співкамерниками. Він написав, що не надсилав ніяких скарг з цього приводу, бо йому погрожували вбивством.

65. Представники Уряду стверджували, що під час тримання заявника під вартою в слідчому ізоляторі 77/1 він не піддавався ніяким формам жорстокого поводження й не зазнавав жодних травм.

**5. Стверджуваний брак належної медичної допомоги
в СІЗО 77/1**

66. З 1994 року заявник страждав на рак сечового міхура. В 1999 року йому зробили резекцію злоякісної пухлини, а відтак курс хіміотерапії. Незважаючи на операцію, його стан вимагає постійного медичного нагляду й спеціалізованого лікування.

(а) Виклад подій заявником

67. За словами заявника, під час його тримання під вартою в слідчому ізоляторі СІЗО 77/1 у місті Москві, він страждав від нападів болю в нирках і шлунку, які супроводжувалися підвищенням температури до 39,8 °С. Він звертався по медичну допомогу майже щотижня. Однак її йому або взагалі не надавали, або пропонували через тиждень після нападу. Анальгетики були єдиними ліками, які одержував заявник. Йому не давали спеціальних ліків, що йому їх прописав його уроонколог і які його мати купила на вимогу медичної частини слідчого ізолятора. Кілька разів заявникові робили аналізи крові й сечі й ультразвукове ехографічне дослідження. В 2003 році його кілька разів поміщали в медичну частину, однак у ній не було умов для здійснення спеціалізованих досліджень — наприклад, цистоскопії. Заявник відмовився проходити деякі дослідження, тому що персонал медичної частини не мав кваліфікації для їх проведення. У частині не було уроонколога, і заявник не був жодного разу обстежений компетентним фахівцем. Ультразвукове ехографічне дослідження, виконане в серпні 2003 року виявило нову пухлину завбільшки вісім міліметрів у простаті. Діагноз був підтверджений ультразвуковим ехографічним дослідженням, проведеним у вересні 2003 року. Ехографія, виконана в грудні 2003 року показала, що пухлина виросла до дев'яти міліметрів. З доктором М., уроонкологом, що спостерігав заявника, лікарі медичної частини консультувалися по телефону, однак медична частина не надала докторові М. інформацію про нову пухлину, що й підтверджується в медичному висновку цього лікаря від 9 вересня 2004 року.

(б) Виклад подій представниками Уряду

68. Відповідно до представників Уряду, після прибуття заявника до СІЗО 77/1 24 травня 2002 року він сповістив медичну частину про перенесену операцію з приводу раку сечового міхура.

69. 23 січня 2003 року його помістили в хірургічну палату медичної частини слідчого ізолятора, де його обстежив уролог, хірург і терапевт, та було зроблено аналіз крові, електрокардіограму й два ультразвукових ехографічні дослідження. Заявник пройшов курс антибактеріального, протизапального й загальнозміцнювального лікування. 21 березня 2003 року його виписали з ме-

дичної частини в задовільному стані. З 6 по 19 серпня 2003 року заявник був знову поміщений до хірургічного відділення медичної частини, де пройшов подібний курс лікування. 15 серпня 2003 року він був обстежений урологом. З 25 серпня по 3 вересня 2003 року заявник перебував у терапевтичному відділенні медичної частини. Результати аналізів і обстежень ознак рецидивуючого раку не виявили.

(с) Скарги на медичну допомогу в слідчому ізоляторі СІЗО 77/1

70. В 2002 і в 2003 році мати заявника подала кілька скарг щодо нібито неадекватної медичної допомоги, яку надавали заявникові в слідчому ізоляторі.

71. 30 липня 2002 року начальник медичної частини СІЗО 77/1, пані Е., повідомила матері заявника про те, що її сина було обстежено 14 червня й 30 липня 2002 року і що його стан, як було встановлено, був задовільним. Він перебуває під постійним наглядом персоналу медичної частини і йому, за потреби, буде надано медичну допомогу.

72. 4 лютого 2003 року завідувач хірургічного відділення медичної частини повідомив матері заявника, що 23 січня 2003 року заявника було поміщено туди для чергового обстеження. У нього був діагнований хронічний пієло-нефрит і сечокислий діатез, а його стан був задовільним.

73. 27 травня 2003 року начальник медичної частини повідомила матері заявника, що заявник пройшов медичний огляд, результати якого були передані для ознайомлення уроонкологів доктору М., що рекомендував протягом трьох місяців провести повторний огляд.

74. 5 червня 2003 року начальник медичної частини направила матері заявника листа, подібного до листа від 27 травня 2003 року.

75. 1 серпня 2003 року начальник медичної частини знову направила листа матері заявника. У ньому пані Е. повідомляла їй, що медичну документацію заявника було передано лікареві-уроонкологу М., і що найближчим часом заявникові проведуть рекомендований огляд, а також курс лікування залізовмісним препаратом. Із цієї метою пані Е. попросила мати заявника передати залізовмісні ліки й вітаміни до медичної частини. Вона зазначила, що стан заявника є задовільним.

76. 13 серпня 2003 року мати заявника направила лист начальникові Управління виконання покарань із проханням передати результати медичного огляду, пройденого заявником у медичній частині слідчого ізолятора, в онкологічний диспансер № 3.

77. 19 серпня 2003 року мати заявника письмово звернулася до начальника СІЗО 77/1 із проханням пояснити їй, чому заявник не одержав курс лікування залізовмісним препаратом, який вона придбала на запит медичної частини.

78. 1 вересня 2003 року завідувач терапевтичного відділення медичної частини повідомив матері заявника про те, що, серед іншого, аналізи крові, зроблені в період між 6 і 19 серпня 2003 року не виявили у того ознак анемії, тож потреби лікувати його залізовмісними препаратами не було. Огляд уроонкологом і ультразвукове ехографічне дослідження рекомендовано проводити один раз на рік.

79. 2 вересня 2003 року мати заявника знову написала начальникові СІЗО 77/1 листа, подібного до листа від 19 серпня 2003 року.

80. 4 вересня 2003 року завідувач терапевтичного відділення медичної частини повторно направив свою відповідь від 1 вересня 2003 року.

81. 17 вересня 2003 року мати заявника дістала відповідь від начальника московського департаменту Управління виконання покарань, пана З., у якій той, серед іншого, повідомляв, що заявник перебуває під постійним медичним наглядом фахівців медичної частини й не потребує спеціалізованого стаціонарного лікування в онкологічній лікарні. Окрім того, він відзначав, що адміністрація місця ув'язнення може запрошувати медичних фахівців ззовні тільки тоді, коли буде потреба, тобто, коли спеціалізоване спостереження або лікування неможливо забезпечити в місці ув'язнення.

82. 18 вересня 2003 року заступник начальника медичної частини СІЗО 77/1 повідомив матері заявника, що обстеження заявника в період між 6 і 19 серпня 2003 року та між 26 серпня і 2 вересня 2003 року симптомів анемії не виявило. Потреби проводити лікування залізовмісним препаратом немає. Лікарський засіб, що його передала мати заявника, зберігається в медичній частині й буде їй повернутий за першою вимогою.

6. Умови тримання під вартою і стверджувана відсутність достатньої медичної допомоги в установі ЯЧ-91/5 у Сарапулі

83. Переведення заявника в установу ЯЧ-91/5 у Сарапулі відбулося між 15 лютого й 18 березня 2004 року.

84. 18 березня 2004 року заявник прибув до в'язниці. Він повідомив медичній частині установи про рак сечового міхура, у зв'язку з чим його було прооперовано в 1994 році. За словами заявника, через відсутність необхідних умов відповідні дослідження проведені не були, і жодної медичної допомоги йому не надавали. Згідно з твердженнями представників Уряду, заявник відмовився проходити будь-які дослідження, що підтверджують показання медичного персоналу.

85. За словами заявника, внаслідок постійного болю в паху й животі він був вимушений відмовитися від виконання певних видів обов'язкової роботи у в'язниці.

86. 19 березня 2004 року заявника у зв'язку з його відмовою виконувати тюремну роботу оглянув лікар. Він скаржився на біль у паху й труднощі при сечовипусканні (странгурію). Тюремний лікар діагностував у нього пієлонефрит і зробив висновок про те, що стан здоров'я дозволяє йому виконувати всі види робіт, за винятком важких.

87. Того ж дня через відмову виконувати тюремну роботу заявника помістили в штрафний ізолятор № 5, де він залишався протягом 15 діб. За словами заявника, у цій камері, площа якої становила приблизно 4 м², утримувалося четверо ув'язнених. Ліжка в камері розкладалися тільки на сім годин в нічний час, решту доби перебуваючи в складеному стані біля стін. Унітаз розміщався на відстані 0,5–1,5 метра від обіднього стола й не був відділений від останнього хоча б якоюсь перегородкою. Вентиляції не було, а штучне освітлення було тьмяним. Середня температура в камері була +9–12 °С. Кип'ятити воду й зберігати їжу, крім тієї, що надавалась тричі на день тюремною адміністрацією, не дозволяли. Ув'язненим також було заборонено носити інший одяг, крім видаваного в установі й не досить теплого, наручні годинники й окуляри, незважаючи на те, що в заявника зір був -4 діоптрії. Ув'язнених виводили на прогулянку один раз на день. Стан здоров'я заявника погіршився, напади болю почастішали. Кров'яний тиск у нього був то підвищеним, то низьким, і йому було важко пересуватися; руки й голова почали тремтіти.

88. Відповідно до тверджень представників Уряду, площа штрафного ізолятора № 5 становила 6,1 м² і на ній одночасно розміщувалося 3 в'язня. Камера була оснащена чотирма складними металевими ліжками з дерев'яним обшиттям, столом, двома лавами, унітазом, раковиною, металевою полицею для зберігання предметів особистої гігієни й радіо.

89. 3 квітня 2004 року заявник був поміщений у штрафний ізолятор № 6, де він залишався протягом 5 діб. За словами заявника, умови тримання в ній нагадували умови в штрафному ізоляторі № 5. За твердженнями представників Уряду, у приміщенні камерного типу — штрафному ізоляторі № 6 на площі 6,1 м² одночасно утримували двох в'язнів. Оснащення його було таким самим, як і в штрафному ізоляторі № 5.

90. 9 квітня 2004 року заявник пройшов огляд у зв'язку з його відмовою виконувати ранкову зарядку. Тюремний лікар визнав його здатним виконувати фізичні вправи.

91. Того ж самого дня його помістили в штрафний ізолятор № 7, де він залишався протягом 15 діб. За словами заявника, у камері, площа якої становила приблизно 8 м², розміщалися 6 ув'язнених. Щодо іншого, то умови

тримання в ній були подібні до умов у камерах №№ 5 і 6. За твердженнями представників Уряду, у штрафному ізоляторі № 7 завбільшки 11,8 м² одночасно розміщувалося 5 ув'язнених. Він був оснащений шістьма розбірними металевими двох'ярусними ліжками з дерев'яним обшиттям, столом, двома лавами, унітазом, раковиною, металевою полицею для зберігання предметів особистої гігієни, дерев'яною шафкою для посуду й радіо.

92. 26 квітня 2004 року заявника знову було піддано оглядові з приводу його відмови від виконання вправ ранкової гімнастики й визнано здатним їх виконувати.

93. 27 квітня 2004 року заявник надіслав листа своїй матері, описавши в ньому поганий стан свого здоров'я, включаючи біль у нирках, несталий кров'яний тиск, тремтіння рук і голови, труднощі при пересуванні. Він писав, що його у в'язниці не лікують належним чином, і просив її надіслати йому якісь ліки.

94. 12 травня 2004 року заявник подав скаргу в Головне управління виконання покарань на відсутність належного лікування в установі ЯЧ-91/5 і його поміщення в штрафний ізолятор через відмову виконувати тюремну роботу з огляду на поганий стан здоров'я.

95. 7 червня 2004 року заявник направив у Головне управління виконання покарань скаргу подібного змісту.

96. 30 серпня 2004 року начальник медичної частини в'язниці заявив, що провести обстеження заявника у в'язниці неможливо через відсутність компетентних фахівців, а саме урологів і онкологів, і що всі необхідні дослідження можна виконати тільки в лікарні установи ЯЧ-91/8.

97. З 3 по 13 вересня 2004 року заявник був госпіталізований до лікарні Управління виконання покарань в установі ЯЧ-91/8 з метою обстеження. Ультразвукове ехографічне дослідження виявило в нього численні конкременти в нирках, а також дифузійні зміни й кісти в простаті. У медичній карті заявника з'явився запис про його відмову від оперативного втручання.

98. 10 вересня 2004 року мати заявника направила лист медичному інспектору (*medical officer*) управління Департаменту виконання покарань в Республіці Удмуртія, клопочучись про направлення заявника для обстеження в лікарню в системі Департаменту виконання покарань, бо з часу надходження в слідчий ізолятор йому не забезпечили належного лікарського нагляду й лікування.

99. 28 вересня 2004 року представник заявника направив запит у Міністерство охорони здоров'я щодо можливості проведення обстеження заявника в установах, що входять у його відання.

100. 25 жовтня 2004 року заявник написав своєму представникові, що після виконання тюремної роботи й ранкової зарядки в нього бувають напади бо-

лю. Він також заявив, що медична допомога у в'язниці є неефективною й що записи в його медичній картці не відображають реального стану його здоров'я.

101. 28 жовтня 2004 року лікар Л., директор Інституту урології Міністерства охорони здоров'я, дав у відповідь на запит представника заявника, датований 2 вересня 2004 року письмовий висновок щодо можливості рецидивного раку сечового міхура заявника. Доктор Л. відзначив, що відсутність регулярного спостереження пацієнта лікарем-уроонкологом призведе до запізненого діагнозу й збільшить ризик розповсюдження рецидивуючих пухлин на суміжні органи, внаслідок чого радикальна хірургія вже не буде можлива. Він зробив висновок, що можливість рецидивного раку сечового міхура виключати не можна, однак точний діагноз вдасться поставити тільки після об'єктивного обстеження заявника в спеціалізованій уроонкологічній клініці, включаючи обов'язкове проведення цистоскопії й біопсії.

102. 1 листопада 2004 року начальник медичного відділу удмуртського управління Департаменту виконання покарань дав відповідь на лист матері заявника від 10 вересня 2004 року. Він зауважив, що в вересні 2004 року заявник був обстежений у лікарні установи ЯЧ-91/8. Обстеження не виявило ознак захворювання сечостатевої системи, і заявник від подальшого лікування відмовився. Він зробив висновок, що стан заявника є задовільним і ніякого подальшого обстеження в медичній установі системи Управління виконання покарань не потребує.

103. 17 листопада 2004 року Міністерство охорони здоров'я переслало лист представника заявника від 28 вересня 2004 року в Медичне управління Міністерства внутрішніх справ. У листі було сказано, що в цьому випадку адміністрація установи повинна або направити заявника в медичну установу в системі Міністерства охорони здоров'я, або помістити його у виправну установу, у якій існують необхідні умови для медичного обстеження й лікування.

104. 29 листопада 2004 року медичний інспектор Центрального департаменту Управління виконання покарань повідомив представника заявника зокрема про те, що засуджені, які потребують медичної допомоги, включаючи стаціонарне лікування, направляються в медичні установи, що функціонують у системі виконання покарань або, якщо буде треба, в установи в системі органів охорони здоров'я. Цистоскопію й біопсію, як було далі заявлено, може виконати будь-який хірург. У разі виявлення яких-небудь онкологічних симптомів виправний заклад, в якому пацієнт перебуває під вартою, повинен забезпечити необхідні консультації.

105. 11 вересня 2005 року в медичну частину установи ЯЧ-91/5 прибув лікар Д., уролог Сарапульської міської лікарні № 1. Заявник відмовився від медичного огляду на тій підставі, що медична частина не має ліцензії на урологічну практику. Зважаючи на все, лікар Д. зробив певні висновки на підставі записів у медичній документації заявника.

**7. Стверджуване втручання в кореспонденцію
й контакти заявника з боку працівників
тюремної адміністрації**

106. 23 жовтня 2004 року заявник одержав бандероль від свого представника. За твердженнями представників Уряду, працівник тюремної адміністрації розкрив її в присутності заявника, аби перевірити, чи не містить вона заборонені предмети. Оскільки бандероль містила тільки документи, то вони були передані заявникові без ознайомлення з їхнім змістом жодним працівником тюремної адміністрації.

107. За словами заявника, 25 і 27 січня 2005 року якісь працівники тюремної адміністрації спробували змусити його відкликати ті скарги, спрямовані ним у Суд, які стосувались установи ЯЧ-91/5, погрожуючи йому триманням у гірших умовах. Крім того, 27 січня 2005 року заявника відвідав чиновник удмуртського управління Департаменту виконання покарань, що відмовився назватися. Він поставив заявникові запитання щодо медичної допомоги, яка йому була забезпечена у в'язниці, і сказав, що, коли заявник і далі скаржитиметься на своє здоров'я, тоді необхідні дослідження йому проводитимуть неспеціалісти.

108. 29 січня 2005 року заявник відіслав лист своєму представникові, у якому повідомляв, що всю кореспонденцію від нього тюремна адміністрація розкриває й піддає цензурі. Він також описав події, які відбулися 25 і 27 січня 2005 року.

109. 14 лютого 2005 року з позивачем зв'язалися якісь державні урядовці. За словами заявника, того дня його спочатку відвідав чиновник Управління виконання покарань, який розпитував його про заяву в Суд. Заявник підтвердив свої скарги на умови тримання й медичну допомогу в ЯЧ-91/5. Пізніше його викликав працівник оперативної служби в'язниці, який зажадав, щоб він у письмовому вигляді підтвердив, що з боку тюремної адміністрації ніякого тиску він не зазнавав. Заявник відмовився. За твердженнями представників Уряду, із заявником зв'язувалися посадові особи установи ЯЧ-91/5, які його розпитували з приводу питань, поставлених Судом перед Урядом щодо умов тримання в установі ЯЧ-91/5. Заявник повідомив, що адміністрація поводить з ним так само, як і з усіма іншими, і що ніяких обмежень на його кореспонденцію немає.

110. Того ж самого дня заявник відправив своєму представникові листа, у якому навів свій звіт про події.

111. 17 лютого 2005 року з позивачем знову мали зустріч офіційні особи. За словами заявника, той самий урядовець Управління виконання покарань, що звертався до нього за три дні до того, знову мав з ним бесіду в присутності працівника оперативної частини в'язниці. Позивача запитували, чи чинили

представники тюремної адміністрації або будь-які інші офіційні особи який-небудь тиск на нього у зв'язку з його скаргами в Суд. Він відмовився відповідати без попередньої консультації зі своїм адвокатом. Тоді йому поставили запитання, чи піддавалася його кореспонденція з адвокатом цензурі, і він це підтвердив. Його також запитували про його відносини з працівниками тюремної адміністрації й іншими ув'язненими. Він заявив, що, в тому, що стосується умов тримання взагалі, а не проблеми тиску, що на нього чинився в зв'язку з його заявою в Суд, то поводження з ним не відрізняється від поводження з іншими ув'язненими. Що ж до його відносин з іншими в'язнями, то ніяких конфліктів немає. За твердженнями представників Уряду, бесіди із заявником проводили посадові особи установи ЯЧ-91/5, які ставили йому запитання у зв'язку із запитом Суду про надання фактичної інформації. Заявник відмовився відповідати на запитання щодо стверджуваних погроз з боку працівників тюремної адміністрації без попередньої консультації зі своїм адвокатом.

112. 18 лютого 2005 року заявник послав листа своєму представникові з описом його зустрічі з представниками влади напередодні.

113. За словами заявника, під час його перебування під вартою в установі ЯЧ-91/5 кілька листів, відправлених його представникові, не досягли адресата, а декілька листів його представника були розкриті й прочитані працівниками тюремної адміністрації. За твердженнями представників Уряду, ніякого втручання в кореспонденцію заявника з боку тюремної влади не було. Всі листи від представника заявника передавалися останньому нерозкритими.

8. Медичне обстеження, проведене відповідно до Правила 39 Регламенту Суду

114. 1 вересня 2005 року Суд на підставі Правила 39 Регламенту Суду запропонував Урядові аж до наступного повідомлення звільнити заявника від всяких фізичних навантажень у ВТК ЯЧ-91/5 у місті Сарапулі, включно з фізичною працею й фізичними вправами. Крім того, Уряду було запропоновано забезпечити незалежне медичне обстеження заявника в спеціалізованому онкологічному закладі протягом одного місяця після одержання зазначеного звернення й надалі забезпечити йому таке лікування, яке може знадобитися за результатами такого обстеження. Уряд попросили сповістити Суд про вжиті в зв'язку з цим заходи.

115. 7 жовтня 2005 року представники Уряду сповістили Суд, що 16 вересня 2005 року заявник був обстежений в онкологічній амбулаторії в м. Іжевську. Вони стверджували, що відповідно до результатів обстеження ніяких ознак прогресування онкологічного захворювання виявлено не було, і заявник у спеціальному лікуванні не має потреби.

116. 7 жовтня 2005 року представник заявника відіслав відповідний медичний висновок у Суд.

117. 24 листопада 2005 року Суд вирішив скасувати тимчасовий захід, рекомендований перед тим 1 вересня 2005 року відповідно до Правила 39 Регламенту Суду, в частині проведення медичного обстеження, і продовжити аж до наступного повідомлення тимчасовий захід у частині, пов'язаній зі звільненням заявника від будь-якого фізичного навантаження в установі ЯЧ-91/5 у місті Сарапулі.

118. 30 грудня 2005 року за клопотанням представника заявника, лікар С., заступник завідувача лікувальної частини (*Deputy Chief Medical Officer*) Інституту урології, дав письмовий висновок щодо можливості рецидиву раку сечового міхура заявника. Висновок був завізований лікарем Л., директором Інституту урології Міністерства охорони здоров'я. Лікар С. вивчив результати обстеження заявника від 16 вересня 2005 року і зробив висновок, що дані цистоскопічного й цитологічного дослідження не остаточні й не виключають можливості рецидивуючого раку сечового міхура чи подальшого росту пухлини. Він також стверджував, що регулярне амбулаторне обстеження пацієнтів з м'язово-інвазивним раком включає цистоскопію й біопсію принаймні один раз на рік, комп'ютерну томографію черевної порожнини й малого тазу, ультразвукову ехографію нирок, сечового міхура, простати й печінки, а також радіографію грудної клітини.

В. Стосовні до справи матеріали

1. Медична документація заявника, надана Урядом

119. Уряд представив добірку медичної документації заявника. У ній, у тій мірі, в якій записи розбірливі, містяться такі дані, що мають відношення до справи.

120. З 2 по 16 лютого 1994 року заявник був госпіталізований у відділення реанімації лікарні № 52 міста Москви, де він переніс резекцію злоякісної пухлини сечового міхура і йому було рекомендоване спостереження в уроонколога.

121. 16 березня 2002 року (дата не дуже розбірлива) заявника обстежив його уроонколог, лікар М., що рекомендував йому пройти цистоскопію.

122. Під час тримання заявника в слідчому ізоляторі № 77/1 в його документацію було внесено наступні записи.

29 липня 2002 року:

«Після звертання рекомендовано зробити аналіз сечі. (Пан Попов) від аналізу відмовився».

30 липня 2002 року:

«Обстежений фельдшером. Під час обстеження (п. Попов) з активними скаргами не звертався. Стан задовільний...».

1 вересня 2002 року:

«При лікарському огляді виявлено, що гояться параорбітальні гематоми».

3 листопада 2002 року:

«Обстежений фельдшером. Скарги на періодичні болі в шлунку... Стан задовільний...».

23 січня 2003 року (кілька записів, в одному з них помилково зазначена дата 23 січня 2002 року):

«(Обстежений) лікарем. Скарги на біль у нирках. (Пан Попов) заявив, що в нього була операція з приводу раку сечового міхура в 1994 році. (Він) пройшов курс хіміотерапії в 1994–1995 роках. Є виписка з (медичної карти в архіві) онкологічного диспансеру, представлена його родичами... Стан стабільний. Діагноз: пухлина сечового міхура... (Пацієнта слід) помістити в хірургічне відділення».

«(Відділення) хірургії. Скарги на біль у попереку... Стан задовільний... Діагноз: ..., хронічний пієлонефрит, ...».

«(Заявникові показані) аналізи сечі й крові, цистоскопія, ультразвукова ехографія нирок і сечового міхура... фуразолідон, анальгін, бутадіон... біохімічний аналіз крові... папаверин...».

27 січня 2003 року:

«Періодичний звіт завідуючого хірургічного відділення. Стан задовільний. Скарги відсутні. У пацієнта хронічний пієлонефрит у ремісії... Він одержує анальгетики, протизапальні засоби, уроантисептики».

30 січня 2003 року:

«Стан задовільний. Скарги відсутні...».

30 січня 2003 року результати ультразвукового ехографічного дослідження черевної порожнини:

«... Висновок: обриси жовчного міхура змінені».

3 лютого 2003 року (два записи):

«Періодичний звіт завідувача хірургічного відділення. Стан задовільний. Скарги на почуття важкості в попереку. У пацієнта хронічний пієлонефрит у ремісії. Він регулярно проходить обстеження».

«(Заявникові показаний) аналіз сечі».

5 лютого 2003 року:

«Стан задовільний. Скарги колишні...».

7 лютого 2003 року:

«Стан задовільний. Скарги колишні...».

8 лютого 2003 року:

«(Заявникові показаний)... папаверин, фуразолідон, анальгін, біохімічне дослідження крові».

10 лютого 2003 року:

«Періодичний звіт завідуючого хірургічного відділення. Стан задовільний. Скарги на почуття важкості в попереку. У пацієнта хронічний пієлонефрит у ремісії. Перебуває під постійним наглядом».

13 лютого 2003 року (два записи):

«Стан задовільний. Скарги відсутні...».

«(Заявникові показаний) аналіз сечі».

17 лютого 2002 року:

«Періодичний звіт завідуючого хірургічного відділення. Стан задовільний. Ніяких скарг. У результаті проведеного обстеження ніяких ознак рецидивного раку сечового міхура не виявлено».

20 лютого 2002 року (два записи):

«Стан задовільний. Ніяких скарг...».

«(Заявникові показаний) папаверин, анальгін, фуразолідон».

24 лютого 2003 року:

«(Заявникові показана) ультразвукова ехографія нирок і сечоводів».

28 лютого 2003 (два записи):

«Періодичний звіт завідувача хірургічного відділення. Стан задовільний. Скарги на почуття важкості в попереку. У пацієнта усе ще є синдром болю й мікрогематурія. Планується провести ультразвукову ехографію нирок і сечоводу».

«Стан задовільний. Скарги на тяжкість в попереку...».

3 березня 2003 року (два записи):

«Стан задовільний. Скарги колишні...».

«(Заявникові показаний) папаверин, фуразолідон, анальгін».

6 березня 2003 року:

«Стан задовільний. Скарги колишні...».

8 березня 2003 року:

«(Заявникові показаний) папаверин, фуразолідон, анальгін».

11 березня 2003 року:

«Періодичний звіт завідуючого хірургічного відділення. Стан задовільний. Скарги на тяжкість в попереку. На 13 березня 2003 року плануються цистоскопія й обстеження уроонкологом».

13 березня 2003 року:

«Стан задовільний. Скарги колишні... Обстеження уроонкологом не проводилося з об'єктивних причин... (неможливість організації транспорту...)».

17 березня 2003 року:

«Періодичний звіт завідуючого хірургічного відділення. Стан задовільний. Ніяких скарг... Цистоскопія й обстеження уроонкологом не проводилися з об'єктивних причин...».

19 березня 2003 року:

«Стан задовільний. Ніяких скарг... Пацієнт відсутній у зв'язку з участю в засіданні суду. Неможливо організувати транспорт для цистоскопії й обстеження уроонкологом».

21 березня 2003 року:

«Через відсутність пацієнта (який повинен брати участь у засіданні суду) і неможливості з 13 березня 2003 року організувати транспорт для проведення обстеження, вирішено виписати... і рекомендувати обстеження через один місяць».

25 березня 2003 року результати ультразвукового ехографічного дослідження нирок:

«...Висновок: рідинні утворення в простаті. Пієлонефрит ліворуч».

3 квітня 2003 року запис, очевидно, стосується до консультації з уроонкологом по телефону:

«Консультація з уроонкологом. Показано: ципрофлоксацин, аналіз сечі, ультразвукове ехографічне дослідження сечового міхура».

8 квітня 2003 року:

«Зроблено аналіз сечі».

28 квітня 2003 року результати ультразвукового ехографічного дослідження сечового міхура:

«... у лівій половині (простати) є... ехогенна маса... діаметром 7 мм. Висновок: утворення в простаті».

Наступний запис датований 24 квітня 2003 року хоча в документах він іде за записом від 28 квітня 2003 року:

«Перебуває під наглядом у зв'язку з онкологічним захворюванням».

Наступний запис знову датований 3 квітня 2003 року, хоча в документах він іде відразу за записом від 24 квітня 2003 року:

«Під час обстеження скарг немає. Пацієнт відмовляється від обстеження уроонкологом. Стан задовільний... Діагноз: рак сечового міхура. Стан після резекції сечового міхура в 1994 році. (Показано:) Цистоскопія в онкологічному диспансері № 3».

30 квітня 2003 року:

«Висновок: утворення в простаті. (Показано:) консультація онколога».

8 травня 2003 року:

«Телефонна консультація з уроонкологом (доктором М.). Виходячи із клінічних даних, результатів аналізу сечі й ультразвукового ехографічного дослідження, ніяких симптомів онкологічних процесів немає. Показане: ультразвукове ехографічне дослідження через три місяці».

14 липня 2003 року:

«Зроблено аналіз сечі й крові».

31 липня 2003 року:

«Медичні документи представлені для консультації уроонколога».

31 липня 2003 року, запис уроонколога лікаря М. після вивчення медичної документації:

«... Показане: ультразвукове ехографічне дослідження сечового міхура й малого таза, залізовмісний препарат».

5 серпня 2003 року:

«Ультразвукове ехографічне дослідження не проводилося з технічних причин. Курс ін'єкцій *ferum lex*, починаючи з 6 серпня 2003 року».

6 серпня 2003 року:

«(Пацієнт) госпіталізований для курсу лікування із приводу анемії...».

15 серпня 2003 року обстеження урологом:

«У цей час лікування залізовмісним лікарським препаратом не потрібне, через відсутність симптомів... анемії. Показане: нагляд лікаря..., ультразвукове ехографічне дослідження сечостатевої системи через три місяці».

22 серпня 2003 року:

«За узгодженням з (доктором М.), (пацієнт) періодично направляється в терапевтичне відділення... для проведення протизапального лікування й ультразвукової ехографії. Наступна госпіталізація запланована на 25 серпня 2003 року».

4 грудня 2003 року обстеження перед переведенням у в'язницю:

«Скарги на слабкість, лоскідні відчуття в гортані, болі по всьому тілу, болі в паху, странгурія..., температура 38 °С... Діагноз: гостре респіраторне за-

хворювання, стан після резекції пухлини сечового міхура в 1994 році. Переведення переноситься, (пацієнт підлягає поміщенню в) інфекційне відділення».

15 грудня 2003 року (два записи):

«(Пан) Попов був госпіталізований в інфекційне відділення з 4 по 15 грудня 2003 року... Проведене лікування аспірином. Виписаний у задовільному стані...».

«Скарги відсутні. Стан задовільний...».

24 грудня 2003 року результати ультразвукового ехографічного дослідження нирок:

«Сечовий міхур: форма симетрична... внутрішні контури нерівні, вміст гомогенний. Простата:... структура гетерогенна, ехогенність підвищена, ехопрозоре утворення 8 мм. Висновок: ознаки хронічного циститу, утворення в простаті».

Дата не зазначена, результати ультразвукового ехографічного дослідження черевної порожнини:

«...Висновок: ознаки хронічного холециститу».

123. Під час тримання заявника в установі ЯЧ-91/5 у місті Сарапулі були внесені наступні записи:

18 березня 2004 року запис по прибутті заявника в установу ЯЧ-91/5:

«(Пан Попов) пройшов санітарну обробку...».

19 березня 2004 року обстеження у зв'язку з відмовою виконувати роботу в установі:

«У цей час (пан Попов) може виконувати роботу по установі, крім важкої».

19 березня 2004, обстеження лікарем:

«Скарги на біль у паху, странгурію... В 1994 році (пан Попов) переніс хірургічну операцію із приводу раку сечового міхура... Діагноз: хронічний пієлонефрит? Неповна ремісія. Захворювання сечового міхура? Прооперований сечовий міхур».

9 квітня 2004 року обстеження у зв'язку з відмовою виходити на роботу й виконувати ранкову зарядку:

«Хронічний цистит. (Пан Попов) спроможний виконувати ранкову зарядку».

9 квітня 2004 року документ, підписаний працівником медичної частини установи, що свідчить про відмову заявника від проведення аналізу сечі.

26 квітня 2004 року експертиза щодо відмови виконувати ранкові вправи:

«Хронічний цистит... (М. Попов) у стані виконувати ранкову зарядку».

3 вересня 2004 року:

«(Пан Попов) поміщений у терапевтичне відділення (лікарні Управління виконання покарань в установі ЯЧ-91/8) для обстеження (ультразвукова ехографія й...). Діагноз: неопластичне утворення в простаті».

7 вересня 2004 року два документи, підписані хірургами тюремної лікарні, що свідчать про відмову заявника від курсу лікування на тій підставі, що в цей час у нього немає ніяких скарг.

3–13 вересня 2004 року:

«Хронічний простатит... Діагноз: кіста простати (діаметр 0,8 см), сечокислий діатез... Дані ультразвукового ехографічного дослідження, проведеного 7 вересня 2004 року: ознаки численних конкрементів в обох нирках; симптоми хронічного холециститу; розсіяні зміни в простаті, кісти в простаті. (Пан Попов) від оперативного втручання відмовився... У момент виписки (з медичної частини) стан задовільний. Показано: діуретичний чай, уросептики...».

Дата не зазначена, обстеження лікарем:

«Скарги на часте сечовипускання... Діагноз: хронічний пієлонефрит..., хронічний простатит, кіста простати. Показане: профілактичне лікування у випадку загострення».

13 грудня 2004 року:

«(Пан Попов) представив письмовий висновок лікаря Л., директора Інституту урології Міністерства охорони здоров'я. Скарг на стан здоров'я не висловлював, у медичну частину (із приводу лікування) не звертався».

28 січня 2005 року документ, підписаний черговим (*attendant*) медичної частини установи, що свідчить про відмову заявника від транспортування для обстеження в лікарню Управління виконання покарань при установі ЯЧ-91/8.

2. Ліцензії й сертифікати, що мають відношення до медичних закладів і їхнього персоналу

124. Представники Уряду представили наступні ліцензії й сертифікати медичної практики, що мають відношення до медичних закладів, які надавали заявникові медичну допомогу, і їхнього персоналу.

125. Ліцензія медичної частини слідчого ізолятора СІЗО 77/1, дійсна з 24 липня 2003 року по 24 липня 2008 року з додатком. Медичній частині дозволено забезпечувати наступні види медичного обслуговування: долікарський догляд, включаючи лікування, рентгенологію, фельдшерську практику; амбулаторну допомогу, включаючи неврологічну, терапевтичну й стоматологічну; стаціонарне лікування, включаючи анестезіологію, реанімацію, дерматовене-

рологію, інфекційні хвороби, клінічну лабораторну діагностику, рентгенологію, терапію, ультразвукову діагностику, фтизіатрію, хірургію, ендоскопію.

126. Свідцтва, що підтверджують кваліфікацію лікаря й фахівця медичної частини СІЗО 77/1, дійсні з 11 грудня 1998 року по 11 грудня 2003 року і з 27 жовтня 1998 по 27 жовтня 2003 року відповідно.

127. Додаток від 14 липня 2004 року до ліцензії медичної частини установи ЯЧ-91/5 у місті Сарапулі. Медичній частині дозволено забезпечувати наступні види медичного обслуговування: долікарський догляд, включаючи лікувальну справу; амбулаторне обслуговування, включаючи психіатрію, рентгенологію, терапію, стоматологію; стаціонарне лікування; інші види діяльності та послуг, включаючи охорону громадського здоров'я, огляд у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, медичний огляд водіїв.

128. Штатний розклад медичної частини установи ЯЧ-91/5 у місті Сарапулі датований 27 січня 2005 року. У штат входить заступник начальника установи з питань лікувально-профілактичної роботи, що раніше працювала в області реанімації та терапії, психіатр, терапевт, дантист і три фельдшери.

129. Ліцензія медичної частини й лікарні при установі ЯЧ-91/8 у селищі Хохряки, Республіка Удмуртія, дійсна з 24 січня 2002 року по 24 січня 2007 року, і свідоцтво від 24 січня 2002 року, що стосується тієї ж установи. Медичній частині й лікарні дозволено надавати такі види медичних послуг: долікарський догляд, включаючи лабораторну діагностику, лікарську й медсестринську практику, огляд водіїв; діагностика, включаючи лабораторну діагностику, атравматичні дослідження, гематологічні аналізи, біохімічні аналізи, імунологічні аналізи, радіодіагностику, рентгенологію; амбулаторне лікування, включаючи психіатрію, стоматологію, терапію, хірургію, терапію; стаціонарне лікування, включаючи анестезіологію, реанімацію, клінічну трансфузіологію, терапію, хірургію.

130. Ліцензія онкологічного диспансеру в м. Іжевську, дійсна з 10 березня 2005 року по 10 березня 2010 року. Диспансеру дозволено надавати такі види медичного обслуговування: долікарський догляд, включаючи лабораторну діагностику, оперативне лікування, рентгенологію, виходжування, анестезіологію й реанімацію, гістологію, дієтологію; амбулаторне лікування, включаючи клінічну лабораторну діагностику, рентгенологію, онкологію, ультразвукову діагностику, ендоскопію; стаціонарне лікування, включаючи анестезіологію й реанімацію, клінічну лабораторну діагностику, патологічну анатомію, радіологію, рентгенологію, ультразвукову діагностику, онкологію, ендоскопію; інші види робіт і послуг, включаючи огляд у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, контроль якості медичної допомоги, епідеміологічні заходи.

131. Документи, що підтверджують кваліфікацію лікаря К., уроонколога онкологічного диспансеру в м. Іжевську, що обстежував заявника 16 вересня

2005 року, в тому числі його диплом про медичну освіту, виданий 30 червня 1993 року, кваліфікаційне свідоцтво в галузі онкології, дійсне протягом п'яти років з 22 жовтня 1999 року, трудова книжка.

3. Медична документація, надана заявником

132. 16 вересня 2003 року довідка, видана заступником начальника медичної частини СІЗО 77/1:

«Під час тримання під вартою в (слідчому ізоляторі) СІЗО 77/1 (пан Попов) неодноразово проходив обстеження й лікування в медичній частині: з 23 січня по 21 березня 2003 року з діагнозом раку сечового міхура, стан після резекції; з 6 по 19 серпня 2003 з діагнозом хронічного циститу в ремісії, стан після резекції сечового міхура з приводу пухлини в 1994 році, хронічного простатиту в ремісії; з 25 серпня по 2 вересня 2003 року з діагнозом хронічного циститу в ремісії, стан після резекції сечового міхура із приводу пухлини в 1994 році, хронічного простатиту в ремісії. Стан під час обстеження задовільний. (Пан Попов) може брати участь у слідчих діях і судових засіданнях».

133. 19 березня 2004 року довідка, видана лікарем установи ЯЧ-91/5 у місті Сарапулі:

«(Пан Попов) оглянутий у зв'язку з відмовою виконувати (тюремну) роботу (з особистих переконань). Скарги: на біль у паху, странгурію. Висновок: хронічний пієлонефрит (операція на сечовому міхурі 1994 року). Стан здоров'я дозволяє тримати його в приміщенні камерного типу — штрафному ізоляторі».

134. 30 серпня 2004 року лист начальника медичної частини установи ЯЧ-91/5:

«Можливість провести обстеження (пана Попова) у медичній частині установи ЯЧ-91/5 відсутня (немає урологів, онкологів або інших фахівців, за винятком терапевта). Всі види досліджень, включаючи ультразвукову ехографію, цистоскопію й біохімічні аналізи крові можуть бути виконані тільки в лікарні установи (ЯЧ-91/8)».

135. 7 вересня 2004 року письмовий висновок уроонколога М.:

«... Хронічний пієлонефрит і анемія можуть бути наслідком проведеного лікування. Остаточного питання про наявність (відсутність) рецидивуючого раку може бути вирішене тільки після проведення цистоскопії».

136. 9 вересня 2004 року показання уроонколога М.:

«... Дані (ультразвукового ехографічного дослідження) щодо пухлини в сечовому міхурі (СІЗО 77/1) надані не були. Медична картка (заявника) була надана медичною частиною, інформація є неповною».

137. 28 жовтня 2004 року письмовий висновок уроонколога Л., директора Інституту урології Міністерства охорони здоров'я, отриманий на запит представника заявника:

«Що стосується Вашого запиту від 2 вересня 2004 року щодо можливості в цей час підозрювати в пацієнта (пана) Попова рецидивуючий рак сечового міхура в стадії Т3 або Т4, то мною були вивчені такі надані Вами матеріали:

1. Епікриз..., відповідно до якого в 1994 році пацієнт... переніс резекцію сечового міхура...;
2. Довідка від 17 березня 1995 року... про результати гістологічного дослідження... Діагностовано рак сечового міхура Т3N0M0, показаний додатковий курс хіміотерапії.
3. Виписка з медичної картки пацієнта... від 10 серпня 2004 року, з якої випливає, що пацієнт перебував під наглядом (в онкологічному диспансері № 3) з 1994 року, проходив раз на три місяці регулярні медичні обстеження, але востаннє пройшов обстеження в травні 2002 року.
4. Виписка з медичної карти пацієнта..., що зберігається в (слідчому ізоляторі) СІЗО 77/1, з якої видно, що (у слідчому ізоляторі) у період із травня 2002 року по березень 2004 року пацієнт обстежувався тільки терапевтами й хірургами, які в різний час діагностували в нього анемію, симптоми хронічного циститу, пієлонефриту й простатиту. Ця виписка недвозначно свідчить про те, що за минулі два роки пацієнт (пан) Попов безпосередньо обстежений уроонкологом не був. Лікарі (слідчого ізолятора) СІЗО 77/1 консультувалися з уроонкологом (лікарем М.) по телефону. У той же самий час у січні—лютому 2003 року ультразвукове ехографічне дослідження черевної порожнини виявило зміни форми сечового міхура, пієлектазію ліворуч і рідинні утворення розміром 6—7 мм в простаті. Пацієнт також скаржився на наявність крові в сечі. Інше ультразвукове ехографічне дослідження, проведене в грудні 2003 року виявило стовщення стінок сечового міхура до 8 мм.
5. Письмовий висновок уроонколога (лікаря М.) від 7 вересня 2004 року щодо того, що симптоми хронічного пієлонефриту й анемії могли б бути наслідком проведеного лікування. Вирішити питання про наявність (відсутність) рецидивуючого раку остаточно можна було б після цистоскопії. У висновку (лікаря М.) від 9 вересня 2004 року роз'яснювалося, що лікарі медичної частини (слідчого ізолятора) СІЗО 77/1 не повідомили його про те, що відповідно до результатів ультразвукового ехографічного дослідження можна підозрювати пухлину в сечовому міхурі.
6. Довідка від начальника медичної частини (установи ЯЧ-91/5) від 19 березня 2004 року із приводу скарг (пана) Попова на біль у паху й стран-

гурію і (довідка) від 30 серпня 2004 року з приводу неможливості обстеження (пана) Попова (в'язниці) на предмет його захворювань через відсутність у медичній частині уролога, онколога й інших фахівців.

Перш ніж робити висновки, потрібно відзначити, що на даному етапі розвитку медичної науки ніяке лікування раку сечового міхура на стадії T3N0M0 не може гарантувати... (відсутність) рецидивів раку сечового міхура або... віддалених метастазів. У разі, якщо після спеціального лікування раку сечового міхура пацієнт не перебуває під регулярним медичним спостереженням... уроонколога, запізнений діагноз збільшує ймовірність виявлення рецидивного раку, що поширюється на сусідні органи, тобто тоді, коли радикальна хірургія вже неможлива.

У цьому випадку, ґрунтуючись на (вищезгаданих) документах і беручи до уваги те, що (у пацієнта) була відзначена гематурія й вторинна анемія, а ультразвукова ехографія показала стовщення й деформацію стінок сечового міхура й пієлектазію на тому ж боці, рецидивного раку сечового міхура не можна виключати. Більш точні висновки щодо стану здоров'я пацієнта (пана) Попова можна зробити тільки після його огляду в спеціалізованій уроонкологічній установі з обов'язковою цистоскопією й біопсією».

138. 11 вересня 2005 року консультація лікаря Д., уролога Сарапульської міської лікарні № 1, у медичній частині установи ЯЧ-91/5.

«Під час обстеження 11 вересня 2005 року скарг немає. 7 вересня 2005 року відзначене часте сечовипускання зі странгурією (за словами (заявника), з конкрементами). Від медичного огляду (заявник) відмовився. Виходячи з анамнезу й записів у медичній картці, у пацієнта може бути сечокамінна хвороба, вторинний хронічний пієлонефрит, хронічний простатит, кіста простати.

Згідно з даними останнього аналізу сечі..., загострення, імовірно, пов'язане з виходом конкрементів.

Показано: антибактеріальна терапія; уросептики; контрольні аналізи сили; ультразвукова ехографія нирок, сечового міхура, простати; консультація уроонколога. Лікування, що рекомендується: нітроксолін..., фурадонін...

Відмова від інструментального огляду (пацієнтом) оформлена в письмовому вигляді в присутності (офіційних представників тюремної адміністрації)».

139. 16 вересня 2005 року консультація доктора К., уроонколога онкологічного диспансеру м. Іжевська:

«... Фіброцистоскопія: розтягання сечового міхура задовільне. На лівій стінці є післяопераційний рубець, без особливостей. Слизові оболонки нав-

коло шийки сечового міхура помірковано гіперемовані. Отвори сечоводів без особливостей. Області росту пухлини візуально не визначаються. Уретра без особливостей. Висновок: ознаки рецидивуючої пухлини сечового міхура відсутні. Ознаки хронічного циститу поза загостренням (промивна рідина відправлена на онкоцитологічне дослідження).

Результати онкоцитологічного дослідження: кількість 200 мл, колір жовтий, новотвори (пухлина) не виявлені, незначна кількість епітеліоцитів без особливостей. Показане: амбулаторне спостереження зі щорічним проведенням цистоскопічного контролю.

Ультразвукове ехографічне дослідження... висновок: сонографічні ознаки пухлини сечового міхура відсутні. Ехогенна завись у сечовому міхурі. УЗ-ознаки хронічного простатиту. Кіста простати...

Висновок: Рак сечового міхура. Стан після комбінованої терапії. Симптоми прогресуючого онкологічного захворювання відсутні. У цей час (пацієнт) у лікуванні в спеціалізованій установі не має потреби».

140. 30 грудня 2005 року письмовий висновок лікаря С., заступника директора лікувальної частини Інституту урології, завізований лікарем Л., директором Інституту урології Міністерства охорони здоров'я, представлений на запит представника заявника:

«На додаток до Вашого запиту від 30 грудня 2005 року я вивчив такі документи:

1. Копія протоколу фіброцистоскопії від 16 вересня 2005 року.
2. Копія дослідження промивних рідин... від 16 вересня 2005 року.
3. Копія протоколу ультразвукового ехографічного дослідження сечового міхура й простати від 16 вересня 2005 року.
4. Копія висновку (уроонколога онкологічного диспансеру в Іжевську) від 16 вересня 2005 року.
5. Копія довідки... від 30 вересня 2005 року за підписом (уроонколога онкологічного диспансеру в м. Іжевську).

З урахуванням інформації, що міститься у Вашому запиті, і на основі представлених документів могу повідомити Вам таке:

1. Сформував висновок щодо можливості трансформації внутрішнього контуру сечового міхура й зміни товщини стінок сечового міхура тільки на основі ультразвукового ехографічного дослідження неможливо, поки відсутні дані щодо динаміки ультразвукового ехографічного дослідження. В офіційному висновку немає інформації про розмір миски лівої нирки. Найбільш об'єктивна інформація про стан стінок сечового міхура й навколишніх тканин може бути отримана тільки шляхом комп'ютерної або магніторезонансної томографії.

2. Представлені результати цистоскопічного й цитологічного дослідження... не можна вважати достатньою підставою для того, щоб виключити рецидивний рак сечового міхура або подальший ріст пухлини.
3. Регулярне амбулаторне обстеження пацієнтів з м'язово-інвазивним раком (стадія T2-T4) включає обов'язкове проведення таких обстежень: цистоскопія й біопсія принаймні один раз на рік, комп'ютерна томографія черевної порожнини й органів малого тазу, ультразвукова ехографія нирок, сечового міхура, простати й печінки і рентген грудної клітини».

С. Відповідне національне право

Кримінально-процесуальний кодекс 2001 року

141. Пункт 2 статті 49 Кодексу передбачає, що як захисник до участі в судочинстві допускається адвокат. У той же самий час суд може дозволити близькому родичеві обвинувачуваного або іншій особі, що на неї вкаже останній, виступати в якості захисника разом із адвокатом.

142. Стаття 220 передбачає, що обвинувальний акт має містити інформацію, серед іншого, про місце й час злочину, спосіб, яким він був учинений, мотиви, цілі і наслідки злочину й про інші важливі обставини. У ньому також мають бути зазначені докази обвинувачення й захисту.

143. Стаття 234 стосується попереднього слухання. Пункт 5 передбачає, що в разі клопотання однієї зі сторін про виключення певних доказів суддя за відсутності заперечень іншої сторони таке клопотання задовольняє.

Кримінально-виконавчий кодекс 1997 року

144. Відповідно до статті 118 Кодексу затриманим, що їх тримають у штрафному ізоляторі, надають одногодинну щоденну прогулянку поза камерою.

Медицина діяльність і медична інформація

145. Відповідно до статті 17 Федерального закону «Про ліцензування певних видів діяльності» медична діяльність підлягає ліцензуванню. Відповідно до Положення про ліцензування медичної діяльності, затвердженому відповідно до Постанови Уряду № 499 від 4 липня 2002 року, ліцензія потрібна для кожного виду медичної діяльності, зазначеного в номенклатурі. Номенклатура видів медичної діяльності й послуг була затверджена відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я № 238 від 26 липня 2002 року. Відповідно до цієї номенклатури, урологія й онкологія є окремими видами медичної діяльності, що вимагають наявності ліцензії.

146. Стаття 61 Основ законодавства про захист здоров'я громадян № 5487-1 від 22 липня 1993 року передбачає, що інформація про стан здоров'я особи, а також інша інформація, отримана в результаті його обстеження й лікування, є лікарською таємницею й може бути розкрита без згоди відповідної особи, серед іншого, на вимогу органів слідства, прокуратури або суду в зв'язку з розслідуванням або провадженням у суді.

D. Стосовні до справи документи Ради Європи

147. Відповідні витримки із загальних доповідей Європейського комітету у запобіганні катуванням і жорстокому або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню («КЗК») говорять про таке:

Витяги з Другої загальної доповіді (CPT/Inf (92) 3)

«43... Наразі при оцінці умов в одиночних камерах ізоляторів тимчасового тримання, призначених для перебування осіб протягом періоду понад кілька годин, застосовується такий критерій (що вказує на бажаний рівень, а не мінімальні норми): близько 7 м², 2 м або більше від стінки до стінки завширшки й 2,5 м між підлогою й стелею заввишки.

...

46. Переповнення є тим питанням, що має пряме відношення до компетенції КЗК. Якщо у в'язниці доводиться забезпечувати перебування більшої кількості ув'язнених, ніж та, на яку вона була розрахована, то це має вплив на всі служби в ній та на її діяльність, а загальний рівень якості життя в установі знижується, можливо, й суттєво. Окрім того, подекуди рівень перепоповнення у в'язниці або в якійсь її окремій частині вже сам по собі може бути з фізичної точки зору нелюдським або принизливим для гідності».

Витяги з Третьої загальної доповіді (CPT/Inf (93) 12)

«а. Доступ до лікаря

... 35. Медична служба в місцях позбавлення волі має бути здатна забезпечувати принаймні регулярні амбулаторні консультації й невідкладну терапію (на додаток, звичайно ж, може функціонувати приміщення лікарняного типу з ліжками). ...Крім того, лікарям, що працюють у місцях позбавлення волі, слід надати можливість залучати фахівців...

Амбулаторне лікування має здійснюватися під відповідним наглядом з боку медичного персоналу; у багатьох випадках недостатньо післялікарняне лікування ув'язненого забезпечувати тільки на підставі звернень з його боку.

36. Слід передбачити доступ до добре оснащеної госпітальної служби або до лікарні в системі охорони громадського здоров'я, або в медичній установі за місцем тримання під вартою. ...

37... Кожного разу, коли виникає потреба госпіталізації осіб, що перебувають під вартою, або їх обстеження фахівцем в умовах лікарні, швидкість і спосіб їхнього перевезення має залежати від стану їхнього здоров'я».

Витяги із Сьомої загальної доповіді (CPT/Inf (97) 10)

«13. Як зазначав КЗК у своїй Другій загальній доповіді (див. CPT/Inf (92) 3, п. 46), переповнення в'язниць є питанням, що має пряме відношення до компетенції Комітету. Переповнення у місці ув'язнення пов'язане з триманням в умовах тісноти й антисанітарії, постійним браком можливості усамітнитися (навіть при відправленні таких насущних потреб як користування туалетом), зі скороченням числа заходів, пов'язаних з перебуванням поза камерою, через нестачу персоналу й необхідного устаткування, з надмірною завантаженістю в роботі медичних служб, зі щораз більшою напруженістю й проявами насильства у стосунках між ув'язненими, а також між ув'язненими й персоналом. Даний перелік далеко не повний.

КЗК був неодноразово змушений зробити висновок, що наслідком пагубного впливу переповненості в'язниць є нелюдські й такі, що принижують гідність, умови тримання під вартою...».

Витяги з 11-ї загальної доповіді (CPT/Inf (2001) 16)

«28. Явище переповненості в'язниць і далі негативно позначається на виправних системах по всій Європі й серйозно підриває спроби покращити умови тримання під вартою. Негативний вплив переповненості в'язниць уже висвітлювався в попередніх Загальних доповідях...».

Доповідь Уряду Азербайджану за результатами відвідування Азербайджану делегацією КЗК у період з 24 листопада по 6 грудня 2002 року

«189.... норми заповнення камер (у слідчих ізоляторах) слід зменшити для того, щоб на кожного ув'язненого припадало принаймні 4 м² корисної площі».

ЩОДО ПРАВА

I. ПОПЕРЕДНІ ЗАПЕРЕЧЕННЯ УРЯДУ

148. На думку Уряду, заявник, стверджуючи, що медичне обстеження, проведене відповідно до Правила 39 Регламенту Суду, не було повним або остаточно, зловживав правом на подачу заяви в значенні частини 3 статті 35.

149. Пункт 3 статті 35 у частині, що має відношення до справи, визначає:

«Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає, (що ця заява є) ... зловживанням правом на подання заяви».

150. Суд повторює, що, крім виняткових випадків, відхилити заяву як неправомірну можна тільки тоді, коли в її основу покладено свідомо неправдиві факти (див. рішення в справі «Акдівар та інші проти Туреччини» (*Akdivar and Others v. Turkey*) від 16 вересня 1996 року *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV, пп. 53–54; «І. С. проти Болгарії» (*I. S. v. Bulgaria*) (ріш.), № 32438/96, 6 квітня 2000 року; і «Варбанов проти Болгарії» (*Varbanov v. Bulgaria*), № 31365/96, пункт 36, ECHR 2000-X).

151. Розглянувши твердження, зроблені заявником у даній справі, Суд не вважає їх зловживанням правом на подачу клопотань і тому відхиляє заперечення Уряду.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 5 КОНВЕНЦІЇ

152. Заявник подав кілька скарг з посиланням на статтю 5 Конвенції щодо його тримання під вартою до суду.

А. Прийнятність

153. Суд повторює, що перебіг шестимісячного строку, передбаченого частиною 1 статті 35 Конвенції, у зв'язку з періодом попереднього ув'язнення, починається від дня ухвалення в суді першої інстанції рішення щодо пред'явленого обвинувачення, а не від дня набрання чинності обвинувальним вироком (див. «Дактарас проти Литви» (*Daktaras v. Lithuania*) (ріш.), № 42095/98, 11 січня 2000 року). Однак у разі, якщо заявник оскаржив законність свого попереднього ув'язнення в окремому провадженні, остаточне рішення, в рамках якого було прийнято вже після його засудження в першій інстанції, шестимісячний строк починається від дати такого рішення.

154. Суд відзначає, що заявник був визнаний винним у першій інстанції 10 вересня 2003 року, а остаточне рішення за його скаргою на подовження строку його тримання під вартою до суду було ухвалене 4 листопада 2003 року. Однак заяву було подано не раніше 14 липня 2004 року, тобто більш, ніж за шість місяців потому. Тому Суд встановлює, що заявник не виконав вимоги про шестимісячний строк, установлені в частині 1 статті 35 Конвенції.

155. Із цього випливає, що цю частину заяви треба відхилити на підставі частини 4 статті 35 Конвенції.

ІІІ. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

156. Заявник стверджував, посилаючись на частину 1 статті 6 Конвенції, що було порушено його право на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку безстороннім судом. Він зокрема скаржився на те, що обвинувальний акт було складено з порушенням вимог закону, бо в ньому не було наведено ні конкретних обставин злочину, у вчиненні якого його обвинувачили, ні доказів проти нього. Заявник стверджував, що такі вади обвинувального акту фактично поклали на нього тягар необхідності доказувати свою невинуватість на наступних етапах провадження. Він також скаржився на те, що 19 травня 2003 року йому відмовили в клопотанні про виключення окремих доказів як неприйнятних. Заявник із посиланням на пункт (с) частини 3 статті 6 Конвенції скаржився на відмову від 18 червня 2003 року в задоволенні його клопотання про допуск його дядька до участі в судовому розгляді як його представника. Окрім того, він, посилаючись на пункт (d) частини 3 статті 6 Конвенції, скаржився на відмову в задоволенні його клопотання про виклик у засідання пані Р. і про відкладення засідання з метою виклику пана Х.

157. Стаття 6 Конвенції, у частині, яка стосується даної справи, передбачає наступне:

«1. Кожен ... , має право на справедливий і публічний розгляд... упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом..., який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

...

(с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

(d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;...».

158. Представники Уряду стверджували, що 8 вересня 2003 року захисник заявника подав клопотання про виклик пані Р. у засідання суду для підтвердження алібі заявника й надання відомостей, що характеризують його особу. Обвинувач заявив заперечення через те, що відомості, які характеризують

особу заявника, будуть надані його родичами. На цій підставі суддя Преображенського районного суду клопотання відхилив. Крім того, представники Уряду доводили, що обставини, на які посилався захист заявника в клопотанні про допит пані Р., були встановлені на підставі показань пані П., пані К. і пані К. Крім того, як заявили представники Уряду, пан Х. не з'явився на засідання 8 вересня 2003 року і жодна зі сторін не клопотала про відкладення слухання.

159. Заявник наполягав на тому, що внаслідок відсутності вказівки в підготовленому слідством обвинувальному акті на конкретні обставини злочину й зібрані проти нього докази, на нього було покладено тягар доказування власної невинуватості. Водночас із цим, те, що суд першої інстанції прийняв його справу до розгляду з вадами обвинувального акту, доводить, що він не був безстороннім і фактично взяв на себе функції обвинувачення. На думку заявника, про це свідчить також і те, що суд відхилив усі його клопотання про звільнення з-під варті до закінчення розгляду справи в суді. Крім того, в той час як обвинувачення не висувало заперечень проти клопотання заявника від 19 травня 2003 року про визнання деяких доказів неприпустимими, суд першої інстанції це клопотання не задовольнив. Суд, таким чином, порушив частину 5 статті 234 Кримінально-процесуального кодексу, яка передбачає, що за браком заперечень іншої сторони суд задовольняє клопотання про виключення доказів. Заявник вважав, що це порушувало принцип процесуальної рівності й поставило під сумнів справедливість судового розгляду. Заявник стверджував, що суд першої інстанції так само відмовив йому в клопотанні долучити до справи деякі додаткові докази. Крім того, у протоколі засідання були неточності, а деякі показання були наведені помилково або й взагалі не внесені до протоколу. Заявник також доводив, що його право на правову допомогу за власним вибором було порушено рішенням суду першої інстанції від 17 лютого 2003 року про відмову в подальшому дозволити його дядькові брати участь у судовому процесі як його представників.

160. Що стосується свідків пані Р. і пана Х., то, як стверджував заявник, його клопотання про їхній допит на етапі попереднього слідства 2 липня 2002 року було задоволено заступником прокурора, але такий допит так і не був проведений. Згодом пані Р. була викликана на засідання суду. Це підтверджує її підпис на документі, датованому 9 вересня 2003 року, в якому вона підтверджує, що як свідка її попередили про кримінальну відповідальність за неправдиві свідчення. Однак можливості дати показання в судовому засіданні їй не дали. У всякому разі, відмова допитати її в засіданні суду з огляду на те, що відомості, які характеризують особу заявника, будуть надані його родичами, було свавільним, бо ж захист просив допитати пані Р. для підтвердження його алібі. Що ж до пана Х., то захист просив відкласти засідання 9 вересня 2003 року з метою допитати його як свідка, про що є запис у протоколі засідання.

У підсумку, заявник стверджує, що його право на справедливий розгляд справи упродовж розумного строку безстороннім судом, гарантоване у статті 6, було порушено.

А. Прийнятність

1. Строки судового розгляду

161. Оскільки заявник, як можна розуміти, скаржиться на тривалість строків кримінального провадження відносно нього, то Суд повторює, що обґрунтованість строків судового провадження слід оцінювати з врахуванням обставин справи та з посиланням на критерії, сформовані в його практиці, зокрема такі, як складність справи й поведінка заявника й відповідних органів влади (див., серед інших джерел, «Кудла проти Польщі» (*Kudła v. Poland*) [GC], № 30210/96, п. 124, ECHR 2000-XI).

162. Суд відзначає, що розглядуване судове провадження було розпочато 14 травня 2002 року і завершено 20 січня 2004 року. Отож воно тривало у двох інстанціях один рік, вісім місяців і вісім днів. Суд вважає, що цей період не перевищує розумного строку в значенні частини 1 статті 6, і не вбачає в поведінці національних органів влади причин для хоч якихось істотних затримок розгляду.

163. Із цього випливає, що цю частину заяви слід відхилити як вочевидь необґрунтовану відповідно до пп. 3 і 4 статті 35 Конвенції.

2. Інші скарги за статтею 6 Конвенції

164. Суд відзначає, що інша частина скарг заявника за статтею 6 Конвенції не є вочевидь необґрунтованою в значенні частини 3 статті 35 Конвенції. Він також відзначає, що вона не є неприйнятною й на будь-яких інших підставах. Тому її слід визнати за прийнятною.

В. Щодо суті

1. Стверджувані вади обвинувального висновку

165. В тій мірі, наскільки скарга стосується презумпції невинуватості, гарантованої у частині 2 статті 6, Суд вважає, що не існує жодних ознак того, що якісь стверджувані вади обвинувального висновку стали причиною того, що заявника визнали винним у вчиненні кримінального злочину до засудження його судом належної юрисдикції. Оскільки скарга стосується справедливості судового розгляду в суді першої інстанції, Суд розгляне цю частину скарги далі.

2. Взяття до уваги протоколів упізнання

166. Суд знову підкреслює те, що хоч стаття 6 і гарантує право на безсторонній розгляд справи, вона не встановлює якихось правил щодо взяття до уваги доказів, відтак, це регулюється, передовсім, національним законодавством (див. рішення в справі «Шенк проти Швейцарії» (*Schenk v. Switzerland*) від 12 липня 1988 року, Серія А, № 140, стор. 29, пп. 45–46). Суд, в принципі, не має повноважень встановлювати, чи є прийнятними ті або інші види доказів. Його завдання полягає в тому, щоб встановити, чи були дотримані права на захист — зокрема, шляхом дослідження того, чи мав заявник можливість оскаржити достовірність свідчень, поданих проти нього (див., із відповідними змінами, «Аллан проти Сполученого Королівства» (*Allan v. the United Kingdom*), № 48539/99, пункт 43, ECHR 2002-IX).

167. Суд зауважує, що 19 травня 2003 року заявник звернувся з клопотанням про виключення із сукупності доказів у справі як неприйнятних протоколу його допиту від 14 травня 2002 року і протоколів упізнань. Його клопотання суд відхилив на тій підставі, що рішення із цього питання буде ухвалене при розгляді справи заявника по суті. У своєму рішенні від 10 вересня 2003 року Преображенський районний суд відхилив клопотання заявника на тій підставі, що такі докази були отримані відповідно до норм національного законодавства. Суд дійшов такого висновку, зокрема, з огляду на отримані в ході судового слухання показання свідків про відсутність будь-яких порушень при проведенні впізнання. Ці висновки суду першої інстанції були підтверджені в апеляційному порядку Московським міським судом 20 січня 2004 року. Таким чином, докази, на виключенні яких наполягав заявник, були предметом змагального провадження і заявник мав змогу оскаржити їх у судах двох інстанцій, які не встановили в способі одержання цих доказів ознак порушення встановленої в державі процедури.

168. З урахуванням цих обставин Суд робить висновок, що частина 1 статті 6 Конвенції відносно цього порушена не була.

3. Право на правову допомогу за власним вибором

169. Суд передовсім відзначає, що гарантії частини 3 статті 6 являють собою окремі аспекти права на справедливий розгляд справи в порядку кримінального судочинства, яке сформульоване в частині 1 цієї ж статті. Тому скарга заявника буде розглянута у світлі цих положень, взятих разом (див., серед інших джерел, рішення в справі «Бенхем проти Сполученого Королівства» (*Benham v. the United Kingdom*) від 10 червня 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-III, стор. 756, пункт 52).

170. Суд нагадує, що стаття 6, яка розглядається в цілому, гарантує обвинувачуваному право реально брати участь в кримінальному процесі, що взагалі включає не лише право бути на ньому присутнім, але й право одержувати в разі потреби правову допомогу і ефективно стежити за перебігом судового розгляду. Такі права є невід'ємним елементом самого поняття змагального процесу й можуть бути також виведені з гарантій, що містяться в підпунктах с) і е) частини 3 статті 6 (див., серед інших джерел, рішення в справі «Стенфорд проти Сполученого Королівства» (*Stanford v. the United Kingdom*) від 23 лютого 1994 року, Серія А, № 282-А, стор. 10–11, п. 26).

171. Суд повторює, що підпункт с) частини 3 статті 6 надає обвинувачуваному право на захист адвоката за «його власним вибором». Попри всю важливість довірливих відносин між адвокатом і клієнтом право вибирати власного адвоката, однак, не є абсолютним (див. рішення у справі «Круассан проти Німеччини» (*Croissant v. Germany*) від 25 вересня 1992, Серія А, № 237-В, пункт 29).

172. Суд відзначає, що частина 2 статті 49 Кримінально-процесуального кодексу передбачає, що суд може дати обвинувачуваному дозвіл бути представленим, окрім захисника, також і близьким родичем або іншою особою за його вибором. Однак Суд звертає увагу на те, що це повноваження є дискреційним. Забезпечувати в кожному конкретному випадку належний захист обвинувачуваному й вирішувати, чи давати такий дозвіл, належить національним судовим органам.

173. Суд, крім того, звертає увагу на те, що в провадженні в суді першої інстанції заявника представляв захисник, якого він обрав сам. 17 лютого 2003 року заявник звернувся з клопотанням про те, щоб його дядькові дозволили брати участь у розгляді в якості його представника. Суд першої інстанції в дозволі відмовив на тій підставі, що заявника на процесі представляв адвокат.

174. Суд вважає, що відмова суду першої інстанції в допускові дядька заявника до судового процесу в якості його представника тоді, коли його вже представляв адвокат, якого він сам вибрав, не призвела до порушення його прав за підпунктом с) частини 3 статті 6, узятому в поєднанні з частиною 1 статті 6 Конвенції.

4. Присутність свідків захисту пані Р. і пана Х.

175. Оскільки гарантії пункту 3 d) статті 6 є окремими аспектами права на справедливий суд, викладеного в пункті 1 цієї статті, Суд розглядає скаргу щодо відмови допитати в засіданні пані Р. і пана Х. у світлі цих двох положень, взятих разом (див. рішення в справі «Аш проти Австрії» (*Asch v. Austria*) від 26 квітня 1991 року, Серія А, № 203, стор. 10, пункт 25).

176. Суд повторює, що допустимість доказів насамперед визначають норми внутрішньодержавного права. Як правило, саме національні суди оцінюють

наявні докази, а також те, чи мають відношення до справи ті докази, про долучення яких клопочуть обвинувачувані (див., серед інших джерел, рішення в справі «Барбера, Месеґе й Хабардо проти Іспанії» (*Barberà, Messegue and Jabardo v. Spain*) від 6 грудня 1988 року, Серія А, № 146, стор. 31, пункт 68). Говорячи більш конкретно, підпункт d) частини 3 статті 6 відносить до меж їх розсуду — знову ж таки як правило — оцінку доцільності виклику свідків, у тому «самотійному» сенсі, який це слово має в системі Конвенції (див. рішення в справі «Аш проти Австрії» (*Asch v. Austria*) від 26 квітня 1991 року, Серія А, № 203, стор. 10, пункт 25); він «не вимагає присутності й допиту кожного свідка з боку обвинувачуваного: істотною його метою, як на те вказують слова "на тих самих умовах", є повна "рівність сторін" у цьому питанні» (див., серед інших джерел, рішення в справі «Енгель та інші проти Нідерландів» (*Engel and Others v. the Netherlands*) від 8 червня 1976 року, Серія А, № 22, стор. 38–39, пункт 91, і «Брікмон проти Бельгії» (*Bricmont v. Belgium*) від 7 липня 1989 року, Серія А, № 158, стор. 31, пункт 89).

177. Суд повторює, що принцип процесуальної рівності передбачає, що заявникові має бути «надано належну можливість викласти свої аргументи в не менш сприятливих умовах, аніж у супротивної сторони» (див. рішення в справі «Булут проти Австрії» (*Bulut v. Austria*) від 22 лютого 1996 року *Reports of Judgments and Decisions* 1996-II, пункт 47).

178. Поняття «процесуальна рівність», однак, не вичерпує змісту ні підпункту d) частини 3 статті 6, ні частини 1, які є лише одним із багатьох інших випадків застосування цього виразу. Завдання Суду полягає в тому, щоб встановити, чи був відповідний судовий розгляд, якщо його розглядати як єдине ціле, справедливим, як відповідно до вимог частини 1 (див., серед інших джерел, рішення в справі «Дельта проти Франції» (*Delta v. France*) від 19 грудня 1990 року, Серія А, № 191, стор. 15, пункт 35, і «Відаль проти Бельгії» (*Vidal v. Belgium*) від 22 квітня 1992 року, Серія А, № 235-В, пункт 33).

179. Отож, хоч рішення про необхідність або бажаність виклику свідків звичайно належить до поля розсуду національних судів, мабуть, можуть існувати виняткові обставини, які могли б привести Суд до висновку, що відмова заслухати особу як свідка була несумісна зі статтею 6 (див. цитовану вище справу «Брікмон проти Бельгії», пункт 89, і «Дестреам проти Франції» (*Destreham v. France*), № 56651/00, пункт 41, від 18 травня 2004 року).

180. Для того, щоб вирішити, чи була заявникові в даній справі надана можливість викласти свої аргументи в умовах, не менш сприятливих, аніж в обвинувачення, і чи було судочинство справедливим, Суд спочатку проаналізує те, що було основою для засудження заявника (див., з відповідними змінами, цитовану вище справу «Дестреам проти Франції», пункт 43).

181. Суд відзначає, що засудження заявника за вбивство опиралося на показання чотирьох учнів, М., З., Ф. і Ш., школи для дітей з порушеннями

слуху. Ці школярі не були очевидцями вбивства, але 26 вересня 2001 року, тобто в день убивства, бачили бійку двох молодих людей, а згодом довідалися, що одного з них пізніше того ж дня знайшли мертвим. При впізнанні, що проводили через півроку після події, М. упізнав в заявникові одного з чоловіків, яких він бачив 26 вересня 2001 року, і згодом підтвердив свої свідчення на засіданні Преображенського районного суду 8 вересня 2003 року. З. при впізнанні показав, що він упізнав заявника. На слуханні ж він стверджував, що вже не може пригадати, як виглядав правопорушник. Ф. при впізнанні зазначив, що він не досить упевнений, що може впізнати заявника, а на слуханні заявив, що він його не впізнає. Ш., якого в засіданні не допитували, при впізнанні показав, що він ніколи раніше заявника не бачив. Учителю школярів, допитаний у засіданні, стверджував, що вони мають деякі проблеми з пам'яттю або страждають на забудькуватість, в результаті чого через півроку не здатні досить добре пригадати ту або іншу ситуацію. Суд першої інстанції прийняв свідчення школярів як доказ того, що в день вбивства заявник бився з потерпілим. Представлені суду докази, що встановлюють особу злочинця, таким чином склалися із суперечливих показань чотирьох школярів, які на силу могли пригадати події через півроку, а саме впізнання мало місце через більш як півроку після бійки, з якою пов'язувалось це впізнання.

182. Суд звертає увагу на те, що у своєму рішенні від 10 вересня 2003 року Преображенський районний суд встановив, що провину заявника підтверджують також інші докази. Серед інших доказів суд посилався на протокол патологоанатомічного дослідження потерпілого, протоколи огляду місця злочину, акти огляду комп'ютера й дискет потерпілого, протоколи огляду комп'ютера й дискет якогось пана Х., протоколи огляду особистих речей заявника, довідки постачальників послуг мережі Інтернет, показання експерта в царині обчислювальної техніки пана Г., згідно з якими пароль і реєстраційне ім'я кожного користувача є індивідуальними й дозволяють встановити місце розташування користувача і його обмін кореспонденцією з іншими користувачами, а також показання пана Б., який твердив, що заявник у мережі Інтернет користувався псевдонімом «Спенсер» і що в нього була чорна шкіряна куртка. Суд, однак, відзначає, що суд першої інстанції не навів жодних пояснень щодо того, як саме вищезгадані докази підтверджують провину заявника, ні, фактично, того, чому вони взагалі релевантні, якщо не брати до уваги результатів аутопсії потерпілого й протоколів огляду місця злочину, доречність яких очевидна, але які нічого не підтверджують, окрім факту смерті. У той самий час суд першої інстанції не встановив ні мотивів для сварки, що відбулася 26 вересня 2001 року, ні знаряддя вбивства. Апеляційний суд власної оцінки фактам не давав. Тому, на думку Суду, засудження заявника за вбивство базувалось в основному на припущенні, яке, відповідно до висновків суду першої інстанції, підкріплювали показання школярів, що в бійці з потерпілим недалеко від місця вчинення злочину брав участь саме заявник.

183. Суд зауважує, що за обставин, в яких визнання заявника винним передовсім спирається на припущення, що він у певний час перебував у певному місці, принцип процесуальної рівності, а в більш широкому змісті — право на справедливий судовий розгляд, передбачає, що заявникові слід забезпечити обґрунтовану можливість для ефективного оскарження такого припущення.

184. Суд відзначає, що заявник просив йому дозволити викликати в суд першої інстанції кілька свідків, які, за його словами, могли б підтвердити його алібі, у тому числі пані П., його матір, пані К., його подругу, пані К., мати його подруги, пані Р., його сусідку, і пана Х., теслі, що виконував якусь роботу в його квартирі відповідного дня. Суд першої інстанції заслухав показання свідків пані П., пані К. та пані К., які повідомили подробиці про місце знаходження заявника 26 вересня 2001 року. Вони показували, що вдень той був удома з матір'ю, а ввечері — з подругою. Однак, суд не взяв до уваги показання свідків на тій підставі, що вони, будучи родичами й близькими заявника, намагаються йому допомогти.

185. Суд також відзначає, що під час попереднього слідства захисник заявника звертався з клопотанням про допит як свідків пані Р. і пана Х., котрі не були родичами заявника. 2 липня 2002 року заступник прокурора клопотання задовольнив. Однак ані пані Р., ані пан Х. допитані так і не були. 17 лютого 2003 року Преображенський районний суд задовольнив клопотання адвоката заявника про виклик у засідання пані Р. Однак її не допитали. 8 вересня 2003 року захист заявника знову клопотав про виклик пані Р. для допиту в судовому засіданні, щоб вона підтвердила алібі заявника й надала інформацію про його особу. Обвинувач заявив протест на тій підставі, що інформація, яка характеризує особу заявника, буде надана його родичами. Суддя клопотання відхилив без наведення мотивів. Як видно, пані Р. була присутня на слуханні наступного дня, однак у суді її так і не допитали.

186. Що ж до пана Х., то представники Уряду стверджували, що 8 вересня 2003 року ні одна із сторін з клопотанням про перенесення засідання з метою його виклику не зверталася. Суд передовсім зауважує, що пан Х. з'явився на засідання 17 лютого 2003 року. Однак засідання відклали, і його не допитали. У протоколі засідання від 8 вересня 2003 року зазначено, що свідки «з'явилися». У протоколі засідання від 9 вересня 2003 року позначки про присутність свідків немає. Однак наприкінці засідання адвокат заявника клопотався про одержання додаткових доказів у справі шляхом виклику й заслуховування показань пана Х. У цьому клопотанні було відмовлено на тій підставі, що пан Х. був сповіщений про засідання, але не з'явився. Таким чином, пан Х., безсумнівно, був присутній на засіданні 17 лютого 2003 року і яких-небудь даних про його відсутність на засіданні 8 вересня 2003 року немає, а 9 вересня 2003 року захист хотів доповнити докази в справі шляхом його виклику. У та-

кому випадку Суд робить висновок, що те, що pana X. не було допитано в суді першої інстанції, не можна списати на власний недолік захисту.

187. Крім того, Суд відзначає, що суд першої інстанції, відмовляючись допитати пані Р. і pana X., не взяв до уваги того, чи можуть їхні показання мати значення для розслідування справи в суді. Однак, з того факту, що попередні клопотання захисту про проведення їх допиту формально неодноразово задовольняли як під час попереднього слідства, так і під час провадження в суді, випливає, що національні органи влади погоджувалися з тим, що такі показання, можливо, могли б мати відношення до справи.

188. Безсумнівно, Суд не зобов'язаний висловлювати свою думку відносно релевантності доказів або, в більш загальному сенсі, вини або невинуватості заявника. Однак він зобов'язаний встановити, чи був судовий процес справедливим у цілому, включаючи спосіб прийняття доказів (див. цитовану вище справу «Аш проти Австрії», пункт 26). Зважаючи на те, що в основі визнання провини заявника лежали суперечливі докази, Суд робить висновок, що відмова національних судів провести допит свідків захисту, зовсім не беручи до уваги релевантність їхніх показань, призвела до такого обмеження прав захисту, яке несумісне з гарантіями справедливого судового розгляду, зафіксованими в статті 6 (див. цитовану вище справу «Відаль проти Бельгії», пункт 34).

189. З огляду на конкретні обставини цієї справи Суд вважає, що мало місце порушення пункту d частини 3 статті 6 у поєднанні з частиною 1 статті 6 Конвенції.

IV. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ ЩОДО ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ В СЛІДЧОМУ ІЗОЛЯТОРІ 77/1 МІСТА МОСКВИ

190. Заявник скаржився, що в слідчому ізоляторі 77/1 міста Москви співкамерники регулярно його били й погрожували вбивством, ймовірно, діючи за згодою або навіть за вказівкою органів кримінально-виконавчої системи й слідства, які намагалися змусити його до самообмови. Суд досліджує цю скаргу у світлі статті 3 Конвенції, що передбачає таке:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

191. Представники Уряду стверджували, що в період тримання заявника під вартою в слідчому ізоляторі він не піддавався жорсткому поводженню в жодній формі й не зазнавав ніяких травм.

192. Заявник же наполягав на своїх твердженнях про те, що в слідчому ізоляторі він зазнавав жорсткого поводження. Він стверджував, що його співкамерники — із заохочення органів слідства й за підтримки адміністрації

слідчого ізолятора — систематично його били й погрожували вбити. Він стверджував, що вони намагалися змусити його вдатися до самообмови з метою отримати хоч якесь підкріплення висунутих проти нього вчеповидь безпідставних обвинувачень у вчиненні злочину. Заявник стверджував, що він надав Судові точний опис фактів жорстокого поводження, на яке він наражався, та травм, яких він зазнав. Він твердив, що лікар в слідчому ізоляторі його з цього приводу не оглядав, а його заяви й скарги не потрапляли до адресатів. Заявник привернув увагу Суду до запису в його медичній картці про лікування періорбітальних гематом та інших записів, у яких фіксувалися його скарги на біль у паху, странгурію й гематурію. Він доводив, що вони свідчили про жорстоке поводження, якому його піддавали в слідчому ізоляторі. 10 вересня 2004 року, після його переведення в установу ЯЧ-91/5 у місті Сарапулі, його мати звернулася в Управління виконання покарань із проханням організувати його обстеження, зокрема в травматолога. Однак подібне обстеження так і не було проведене.

А. Прийнятність

193. Суд повторює, що твердження про жорстоке поводження треба підкріплювати належними доказами. Для оцінки таких доказів Суд застосував критерій доведеності «за відсутності обґрунтованих сумнівів», додаючи при цьому, що така доведеність може випливати із сукупності досить переконливих, ясних і несуперечливих висновків або подібних неспростовних фактичних презумпцій (див. справу «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [GC], № 26772/95, пункт 121, ECHR 2000-IV). Якщо особа при взятті під варту поліцією надходить у добром здоров'ї, а при звільненні, як встановлено, має травми, то державі слід надати вірогідне пояснення того, яким чином з'явилися такі травми, а якщо цього не зроблено, то постає проблема у світлі статті 3 Конвенції (див. рішення в справі «Томасі проти Франції» (*Tomasi v. France*) від 27 серпня 1992 року, Серія А, № 241-А, стор. 40–41, пп. 108–111, і «Рибіч проти Австрії» (*Ribitsch v. Austria*) від 4 грудня 1995 року, Серія А, № 336, стор. 25–26, пункт 34).

194. Суд зауважує, що, за твердженнями заявника, незважаючи на його звертання, медичного обстеження із приводу травм, які він нібито одержав, «так і не було проведено». Однак заявник при цьому не надав Судові жодних інших доказів, як-от: показання свідків, ані жодних документів на підтвердження того, що він дійсно вимагав провести медичне обстеження в СІЗО 77/1 для документування його травм.

195. Суд також зауважує, що в медичній картці заявника міститься запис від 1 вересня 2002 року з позначкою про загоювання періорбітальних гематом. Ні його медична картка, ні інші документи не містять інформації щодо харак-

теру й походження цих гематом. Суд вважає, що на основі цього запису він не може зробити висновок про те, що зазначені травми однозначно були зовнішньою ознакою застосування до заявника фізичної сили (див. для порівняння цитовану вище справу «Томазі проти Франції», пункт 113).

196. Крім того, з матеріалів справи видно, що заявник не привертав уваги національних органів влади до своїх тверджень тоді, коли від них можна було б обґрунтовано очікувати вжиття заходів для гарантування його безпеки й розслідування обставин, що розглядались. Що ж стосується доводів, які наведено в зауваженнях заявника, згідно з якими його заяви й скарги не потрапили до адресатів, то Суд відзначає, що заявник не представив будь-яких доказів того, що він направляв які-небудь скарги з приводу, як стверджується, жорстокого поводження з ним у СІЗО 77/1 до компетентних органів влади держави. Крім того, у листі від 26 серпня 2004 року заявник чітко написав своєму представникові, що скарг щодо цього він не направляв, бо йому погрожували вбивством. Суд, однак, звертає увагу на те, що заявник не представив ніяких доказів, як-от: показання свідків про те, що він дійсно отримував такі погрози. Суд не може розцінювати запис від 1 вересня 2002 року як свідчення того, що заявникові нібито погрожували вбивством, або зробити висновок, начебто йому іншим способом перешкоджали звертатися з відповідними скаргами до національних органів влади.

197. Отож, підкріплених доказами підстав для того, щоб зробити висновок за відсутності обґрунтованих сумнівів про те, що заявник, як він твердить, зазнавав у слідчому ізоляторі 77/1 міста Москви жорстокого поводження, або що органи влади не гарантували його безпеки в ув'язненні чи не дотримували встановленого статтею 3 процедурного зобов'язання провести ефективне розслідування щодо його тверджень, не вистачає.

198. Із цього випливає, що ця частина заяви є явно необґрунтованою й має бути відхилена відповідно до пп. 3 і 4 статті 35 Конвенції.

V. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ ЩОДО УМОВ УТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В СЛІДЧОМУ ІЗОЛЯТОРІ 77/1 МОСКВИ

199. Заявник скаржився, що медична допомога, якою він міг скористатись в СІЗО 77/1 міста Москви, була недостатньою. Зокрема він стверджував, що після свого арешту він не перебував під систематичним медичним наглядом, включаючи обстеження фахівцями й спеціальні аналізи, що мали робитись після видалення пухлини сечового міхура, яке йому зробили 1994 року. Він також стверджував, що йому не забезпечили лікування, яке б відповідало його станові, і тільки іноді давали беззаспокійливі. Заявник ще скаржився на нібито жорсткі матеріальні умови тримання під вартою в СІЗО 77/1 міста Моск-

ви. При цьому заявник посплався на статті 2 і 3 Конвенції. Суд досліджує цю скаргу у світлі статті 3 Конвенції.

(а) Медична допомога

200. Представники Уряду стверджували, що в період тримання заявника під вартою в СІЗО 77/1 його кілька разів помішали в медичну частину для обстеження й лікування. Між 23 січня й 21 березня 2003 року його обстежували уролог, хірург і терапевт. Заявникові зробили електрокардіограму й два ультразвукових ехографічних дослідження сечостатевої системи. Йому також провели загальні й біохімічні аналізи крові й аналіз сечі. Подібний курс лікування заявник пройшов у період з 6 по 19 серпня 2003 року. 15 серпня 2003 року його обстежив уролог, що не виявив симптомів рецидиву пухлини. На період з 25 серпня по 3 вересня 2003 року заявника знову помістили в медичну частину. Обстеження не виявило симптомів анемії, і його виписали в задовільному стані. Фахівці, які обстежили заявника, мали відповідну кваліфікацію. Забезпечені йому види обстеження й лікування відповідали його стану. Представники Уряду відзначали, що ніяких скарг щодо наданої йому медичної допомоги в національні суди заявник не подавав.

201. Заявник із твердженнями представників Уряду не погодився. Він відзначив, що медична частина СІЗО 77/1 міста Москви не мала медичної ліцензії ні для урологічної, ні для онкологічної практики. Тому фахівці, які його обстежували, не мали кваліфікації, щоб оцінити його стан, не кажучи вже про забезпечення відповідного лікування. Він також стверджував, що після операції, проведеної в 1994 році, він перебував під спостереженням в онкологічному диспансері № 3 міста Москви. Він систематично, один раз на 3–6 місяців, проходив медичний контроль, включаючи обстеження в уроонколога й цистоскопію, і потребував такого ж обсягу спостереження й після арешту. Однак під час його тримання під вартою в СІЗО 77/1 медичні працівники консультувалися з його уроонкологом тільки по телефону й не надавали останньому повної інформації про здоров'я заявника. Зокрема вони не повідомили його лікареві про неоплазму в простаті. Він не проходив фізикального обстеження в уроонколога й спеціалізовані аналізи. Він стверджував, що медична допомога не була відповідною.

(b) Матеріальні умови, за яких відбувалось тримання під вартою

202. Представники Уряду стверджували, що в СІЗО 77/1 міста Москви заявник був забезпечений окремим ліжком, постільною білизною й одягом відповідно до тюремних норм. Освітлення в камерах також відповідало тюремним нормам, а штучне освітлення вмикали й вимикали на прохання самих ув'язнених. У камерах була природна й примусова вентиляція. Приймати душ

заявник міг принаймні раз на тиждень. Заявник не перебував в одному приміщенні з в'язнями, інфікованими туберкульозом або ВІЛ-інфекцією. Він одержував гарячу страву тричі на день. Представники Уряду також відзначали, що з 2002 по 2004 рік в камерах СІЗО 77/1 міста Москви зробили ремонт. Сьогодні санітарний стан камер є задовільним. У більшості камер унітаз відділений від житлової зони бетонною перегородкою. У камері № 143 він розташований в окремій кабінці. У всіх камерах є холодна проточна вода, а в деяких ще й гаряча. Температура в камерах становить 19°C, і в них є центральне опалення. Камери оснащені ліжками, а ув'язненим видають відповідну постільну білизну. У камерах немає ні комах, ні гризунів. Представники Уряду також відзначали, що заявник ніяких скарг з приводу умов тримання під вартою в СІЗО 77/1 у суди міста Москви не подавав. На думку Уряду, скарга є явно необґрунтованою.

203. Заявник насамперед відзначив, що інформація, надана Урядом щодо номерів камер, у яких він утримувався, їхньої площі й кількості ув'язнених, що там тримали, у цьому відношенні відрізняється від його тверджень. Він припустив, що відмінності в нумерації камер могли спричинитися тим, що під час його тримання під вартою в СІЗО 77/1 двері деяких камер було перефарбовано, а їхні номери змінено. Заявник вказав, що його дані щодо цього підтверджують конверти його листів до матері, на яких були зазначені номери камер. Він також припустив, що представники Уряду подали інформацію про площу камер і кількість ув'язнених, що в них тримали, станом після реконструкції. В цілому, він наполягав на точності його характеристики умов тримання під вартою в СІЗО 77/1 і стверджував, що вони порушували статтю 3.

А. Прийнятність

204. Оскільки представники Уряду, як можна розуміти, стверджують, що заявник не виконав умови про вичерпання внутрішніх засобів юридичного захисту, то Суд повторює, що частина 1 статті 35 Конвенції передбачає розподіл тягаря доказування. Урядові, представники якого посилаються на невичерпання, слід переконати Суд у тому, що засіб захисту в стосовний до справи час був ефективним і доступним як теоретично, так і практично, тобто що він був доступним, дозволяючи домогтися відшкодування у зв'язку зі скаргами заявника й даючи обґрунтовані перспективи досягнення успішного результату (див. «Сельмуні проти Франції» (*Selmouni v. France*) [GC], № 25803/94, пункт 76, ECHR 1999-V, і «Міфсуд проти Франції» (*Mifsud v. France*) (ріш.) № 57220/00, пункт 15, ECHR 2002-VIII). Суд також повторює, що внутрішньодержавні засоби захисту мають бути «ефективними» у сенсі запобігання чи припинення стверджуваного порушення або забезпечення відповідного відшкодування за будь-яке порушення, що вже відбулося (див. «Кудла проти Польщі» (*Kudła v. Poland*) [GC], № 30210/96, пункт 158, ECHR-XI).

205. Суд звертає увагу, що представники Уряду просто відзначили, що заявник не подавав скарг з приводу умов тримання під вартою й доступної для нього в СІЗО 77/1 медичної допомоги в суди Москви. При цьому представники Уряду не зазначили, якого роду позов, на їхню думку, був би ефективним засобом захисту, і не надали якої-небудь додаткової інформації щодо того, як такий позов міг би запобігти стверджуваному порушенню або його продовженню або забезпечити заявникові належне відшкодування. За відсутності таких доказів і з врахуванням вищезгаданих принципів, Суд доходить висновку, що представники Уряду, як можна розуміти, заявляють про невичерпання засобів захисту, не надаючи підтвердження того, що цей засіб, який заявник, як вважається, мав би вичерпати, був би ефективним (див., серед інших джерел, «Кранц проти Польщі» (*Kranz v. Poland*), № 6214/02, п. 23, 17 лютого 2004 року і «Скавіньська проти Польщі» (*Skawinska v. Poland*) (ріш.), № 42096/98, 4 березня 2003 року).

206. З вищенаведених причин Суд робить висновок, що дана скарга не може бути відхилена у зв'язку з невичерпанням внутрішніх засобів захисту. Він вважає, що вона не є явно необґрунтованою за змістом частини 3 статті 35 Конвенції. Окрім того, він відзначає, що вона не є неприйнятною й на будь-яких інших підставах. Отже, її слід визнати прийнятною.

В. Щодо суті

1. Загальні принципи

207. Суд нагадує, що стаття 3 Конвенції закріплює одну із найбільш фундаментальних цінностей демократичного суспільства. Вона накладає абсолютну заборону на катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання, незалежно від обставин і поведінки постраждалого (див., серед інших джерел, «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [GC], № 26772/95, пункт 119, ECHR 2000-IV). Однак для того, щоб жорстоке поводження підпадало під дію статті 3 Конвенції, воно має сягати певного мінімального рівня. Оцінка цього мінімального рівня є відносною; вона залежить від усіх обставин справи, таких, як тривалість поводження, його фізичні й психічні наслідки, а в деяких випадках і стать, вік та стан здоров'я постраждалого (див. «Валашінас проти Литви» (*Valašinas v. Lithuania*) № 44558/98, пп. 100–101, ECHR 2001-VIII).

208. Суд незмінно підкреслює, що страждання й приниження, яких зазнають, мають у всякому випадку бути більші, ніж той неминучий елемент страждань або приниження, який пов'язаний з даною формою законного поводження або покарання (див., як недавній прецедент, справу «Лабзов проти Росії» (*Labzov v. Russia*), № 62208/00, пункт 42, 16 червня 2005 року). Заходи,

що пов'язані з позбавленням людини її свободи, часто можуть містити такий елемент. Проте, відповідно до цього положення, держава має гарантувати, що людину утримують в умовах, які сумісні з повагою до її людської гідності; що ні характер, ні спосіб здійснення такої міри не спричиняє для неї страждань та негараздів, рівень інтенсивності яких перевищує неминучий рівень страждань, властивий триманню під вартою; і що, з огляду на практичні вимоги режиму ув'язнення, її здоров'я й нормальне самопочуття достатньою мірою буде забезпечене — серед іншого — шляхом надання необхідної медичної допомоги (див. цитовану вище справу «Кудла проти Польщі», пп. 92–94).

209. При оцінці умов тримання під вартою потрібно враховувати сукупний вплив цих умов, а також конкретні твердження заявника (див. «Дугоз проти Греції» (*Dougoz v. Greece*), № 40907/98, пункт 46, ECHR 2001-II).

2. Застосовність у даній справі

210. Суд відзначає, що в 1994 році заявник переніс видалення злоякісної пухлини сечового міхура й наступну хіміотерапію.

211. Суд звертає увагу на те, що, з огляду на характер захворювання заявника, його стан вимагав спеціалізованого лікарського спостереження з метою вчасно поставити діагноз й здійснити лікування можливих рецидивів раку. Щоб встановити обсяг такого спостереження Суд повинен взяти до уваги медичну документацію, представлену сторонами. Відповідно до записів у медичній картці заявника, після резекції злоякісної пухлини в 1994 році йому було рекомендоване спостереження в уроонколога. Відтоді й до арешту заявник перебував під спостереженням в онкологічному диспансері № 3 міста Москви, у якому його регулярно обстежував лікар М. Відповідно до висновку лікаря М. від 7 вересня 2004 року, вирішувати питання щодо наявності або відсутності рецидивуючого раку можна тільки за допомогою цистоскопії. Відповідно до висновку директора Інституту урології Міністерства охорони здоров'я лікаря Л. від 28 жовтня 2004 року, таку відповідь можуть дати результати цистоскопії й біопсії. При перебуванні заявника в медичній частині СІЗО 77/1 міста Москви з 23 січня по 21 березня 2003 року йому було рекомендовано пройти обстеження в уроонколога й цистоскопію. 1 вересня 2005 лікар Д., уролог Сарапульської міської лікарні № 1, що обстежив заявника в медичній частині установи ЯЧ-91/5, порекомендував йому проконсультуватися з уроонкологом. Лікар К., уроонколог онкологічного диспансеру в м. Іжевську, що обстежив заявника 16 вересня 2005 року в рамках медичного обстеження, яке провели відповідно до Правила 39 Регламенту Суду, рекомендував амбулаторне спостереження (*dispensary supervision*) із щорічною контрольною цистоскопією. З урахуванням зазначеного вище, Суд доходить висновку, що мінімальний обсяг медичного спостереження, якого вимагав стан заявника, передбачав

регулярне проведення оглядів уроонкологом і цистоскопічне дослідження принаймні один раз на рік. Суд далі переходить до розгляду питання про те, чи було спостереження в такому обсязі доступне заявникові.

212. З медичних документів, представлених сторонами, видно, що під час його тримання під вартою в СІЗО 77/1 заявник часто скаржився на болі в паховій області й нирках. Його регулярно обстежував лікар і фельдшер медичної частини слідчого ізолятора. Йому кілька разів робили аналізи крові й сечі, ультразвукові ехографічні дослідження і приписали деякі ліки. Також заявник був тричі госпіталізований у медичну частину для обстеження й лікування. Під час перебування в медичній частині з 23 січня по 21 березня 2003 року його регулярно обстежував завідувач хірургічного відділення частини. Йому був рекомендований огляд в уроонколога й цистоскопія. Огляд призначався неодноразово, але він так і не відбувся, бо заявник мусив бути присутнім на засіданнях суду, які збігалися з часом прийому в лікаря. 21 березня 2003 року заявника виписали, не провівши огляду. Огляд було рекомендовано здійснити протягом місяця, але цього в дійсності так і не сталося. 15 серпня 2003 року заявника обстежив уролог. У ряді випадків тюремні лікарі консультувалися з уроонкологом заявника, лікарем М., по телефону. Однак, згідно з показаннями лікаря М. від 9 вересня 2004 року, йому надавали неповну інформацію про стан заявника. Зокрема його не інформували про пухлину, виявлену при ультразвуковому ехографічному дослідженні. На думку Суду, у зв'язку з тим, що інформація про стан здоров'я заявника, яку одержав лікар М., була неповною, він не мав змоги поставити точний діагноз стану заявника й рекомендувати адекватне лікування.

213. Таким чином, протягом року й дев'яти місяців у період його тримання під вартою заявник не проходив ні обстеження в уроонколога, ні цистоскопії. З урахуванням висновків, викладених у пункті 211 вище, Суд вважає, що медична допомога, необхідна заявникові в його стані, в СІЗО 77/1 йому забезпечена не була.

214. Суд також зауважує, що в цій справі сторони мали розбіжності щодо суттєвих умов тримання заявника під вартою в СІЗО 77/1 у Москві. Проте в цьому випадку Суд не вбачає потреби в установленні правдивості всіх без винятку тверджень сторін, оскільки може встановити порушення статті 3, спираючись на факти, які були представлені або не були оскаржені Урядом-відповідачем з наступних мотивів.

215. Основною характеристикою, стосовно якої сторони не мають принципових розбіжностей, є стверджуване заявником перепоповнення камер, хоча сторони й наводять різні номери й площі камер, і точну кількість ув'язнених, які в них утримувалися одночасно. Виходячи з даних, представлених Урядом, здається, впливає, що протягом майже півтора років тримання заявника під вартою в СІЗО 77/1, за винятком періодів його госпіталізації в медичну час-

тину, у жодній з камер, у яких заявник сидів, на одного в'язня ніколи не припадало менше за 0,9 і більше за 2,34 м² площі.

216. Суд нагадує про те, що в справі Пірса саме камеру завбільшки 7 м² на двох в'язнів було названо істотним аспектом для того, щоб зробити висновок про порушення статті 3, хоча в тому випадку коефіцієнт заповнення поєднувався з установленим фактом недостатньої вентиляції й освітлення (див. «Пірс проти Греції» (*Peers v. Greece*), № 28524/95, пп. 70–72, ECHR 2001-III). Становище заявника можна зіставити зі справою Калашникова, в якій заявника утримували на площі, меншій за 2 м². У тій справі Суд дійшов висновку про те, що такий ступінь переповнення сам по собі порушує питання у світлі статті 3 Конвенції (див. «Калашников проти Росії», № 47095/99, пп. 96–97, ECHR 2002-VI). Подібний висновок Суд зробив і в справі Лабзова, у якій на заявника під час його 35-денного тримання під вартою припадав менш як 1 м² площі (див. цитовану вище справу «Лабзов проти Росії», пп. 41–49), і в справі Майзіта, заявникові в якій виділяли площу меншу 2 м² протягом понад 9 місяців його тримання під вартою (див. «Майзіт проти Росії» (*Mayzit v. Russia*), № 63378/00, п. 40, 20 січня 2005 року).

217. На відміну від цього, у деяких інших випадках ніякого порушення статті 3 встановлено не було, оскільки обмежена площа в спальних приміщеннях компенсувалася свободою пересування, якою користувалися в'язні удень (див. цитовану вище справу Валашінаса, пп. 103, 107, та «Нурмагомедов проти Росії», № 30138/02, рішення від 16 вересня 2004 року). Відповідно до тверджень заявника, за винятком його перебування в медичній частині, під час якого прогулянки були заборонені, він мав можливість щодня виходити на 40-хвилинну прогулянку поза камерою. Цю інформацію представники Уряду не заперечували. Таким чином, заявник змушений був проводити в камері понад 23 години на добу. За цих обставин Суд вважає, що крайня обмеженість площі має велике значення як аспект, що слід брати до уваги, встановлюючи, чи були оспорювані умови тримання під вартою «принизливими» з точки зору статті 3. Того факту, що заявник був змушений жити, спати й користуватися туалетом в одній камері з багатьма іншими ув'язненими, було самого по собі досить, щоб він зазнавав страждань та негараздів у такій мірі, яка перевищувала неминучу міру страждань, притаманних триманню під вартою, і викликала в нього відчуття страху, болю й неповноцінності, здатної принизити його гідність (див. згадані вище справи Пірса, Калашникова і Лабзова; див. також Одинадцять загальну доповідь КЗК (CPT/Inf (2001) 16), пункт 29).

218. Суд, окрім того, посилається на свій висновок, сформульований вище в пункті 213, відповідно до якого заявникові не була забезпечена необхідна медична допомога. Суд звертає увагу на те, що з часу операції, яку заявник переніс 1994 року, він був добре обізнаний про стан свого здоров'я й пов'язані з ним ризики. Він знав, що в разі подальшого розвитку раку будь-яка затрим-

ка з діагностуванням могла мати фатальні наслідки, бо ж навіть хірургічне втручання могло виявитись неможливим. На думку Суду, це, найімовірніше, викликало в заявника значну тривогу, тим більше, що він знав про пухлину в простаті, виявлену при ультразвуковому ехографічному дослідженні, але не міг звернутися по допомогу до компетентного фахівця для встановлення остаточного діагнозу (див. «Сарбан проти Молдови» (*Sarban v. Moldova*) № 3456/05, пп. 87–91, 4 жовтня 2005 року).

219. У світлі вищезгаданого Суд доходить висновку, що умови тримання заявника під вартою в поєднанні з тривалим часом, упродовж якого його тримали під вартою, та його станом здоров'я, що загострився через ненадання йому належної медичної допомоги, становили жорстоке і таке, що принижує гідність, поводження.

220. Отже, було порушено статтю 3 Конвенції.

VI. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ ЩОДО УМОВ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УСТАНОВІ ЯЧ-91/5 В САРАПУЛІ

221. Заявник скаржився на те, що доступна йому медична допомога в установі ЯЧ-91/5 у Сарапулі була недостатньою. Зокрема йому не було забезпечене необхідне регулярне медичне спостереження, включаючи обстеження фахівцями й спеціальні аналізи. Він також стверджував, що не отримував відповідного лікування, і лише іноді — безпасторопко. Заявник далі скаржився на матеріальні умови тримання під вартою в приміщеннях камерного типу — штрафному ізоляторі установи ЯЧ-91/5 у Сарапулі. Він також стверджував, що після надходження в установу ЯЧ-91/5 всіх знову прибулих погодили тим самим набором для гоління, що використовувався для ув'язнених, заражених ВІЛ. Заявник посилався на статті 2 і 3 Конвенції. Суд дослідить цю скаргу в світлі статті 3 Конвенції.

(а) Медична допомога

222. Представники Уряду стверджували, що медична частина установи ЯЧ-91/5 у Сарапулі була укомплектована компетентним персоналом, включаючи начальника медичної частини, кваліфікованого фахівця в галузі реаніматології й терапії, психіатра, терапевта, стоматолога й трьох фельдшерів. Після прибуття заявника до в'язниці в березні 2004 року в нього діагностували прооперований рак сечового міхура й хронічний простатит. Заявник проходив періодичні медичні обстеження в тюремній медичній частині й одержував адекватне лікування. Між 7 і 13 вересня 2004 року заявника помістили для огляду в лікарню установи ЯЧ-91/8. Заявникові зробили аналізи крові й сечі й

ультразвукове ехографічне дослідження черевної порожнини. У нього діагностували хронічний простатит у ремісії та кісту простати й виписали з лікарні в задовільному стані. У момент виписки заявника з лікарні в нього не було ніяких симптомів, які могли б потребувати подальшого обстеження із застосуванням цистоскопії або біопсії. Представники Уряду також стверджували, що заявник неодноразово відмовлявся від обстеження або пропонованого лікування. Вони стверджували, що під час тримання заявника під вартою в установі ЯЧ-91/5 йому надали необхідне медичне обслуговування. Представники Уряду також стверджували, що обстеження в незалежній медичній установі, запропоноване відповідно до Правила 39, було проведене належним чином у повній відповідності з вказівками Суду. Вони наполягали, що твердження заявника про недостатню медичну допомогу спростовують результати огляду. Представники Уряду відзначили, що заявник не звертався в національні суди зі скаргами щодо доступної йому медичної допомоги.

223. Заявник із твердженнями Уряду не погодився. Він відзначав, що ні медична частина установи ЯЧ-91/5 у Сарапулі, ні лікарня в ЯЧ-91/8 не мали медичної ліцензії для здійснення урологічної або онкологічної практики. Тому фахівці, які його обстежили, не мали кваліфікації для того, щоб оцінювати його стан, не говорячи вже про забезпечення достатнього лікування. Він визнав, що кілька разів відмовився від обстеження саме через відсутність компетентного персоналу в медичних частинах. Він, крім того, стверджував, що, перебуваючи у в'язниці, він не проходив регулярних обстежень у уроонколога, ні деяких аналізів, необхідних для того, щоб контролювати його стан. Як доводять листи медичних працівників Управління виконання покарань, датовані 1 і 29 листопада 2004 року, заявникові, на їхню думку, ніяке спеціалізоване медичне обстеження не було потрібне. Такий висновок явно суперечив думці уроонколога заявника, лікаря М., і директора Інституту урології Міністерства охорони здоров'я, лікаря Л.

224. Заявник також поставив під сумнів результати медичного обстеження, проведеного відповідно до Правила 39. Він стверджував, що телеграма його представника від 7 вересня 2005 року, в якій його повідомляли про застосування Правила 39, була йому передана з п'ятиденною затримкою. У цей час працівники тюремної адміністрації намагалися ввести його в оману, спочатку намагаючись отримати від нього відмову від проходження обстеження, потім намагаючись обстежити його в медичній частині в'язниці, і нарешті говорячи йому, що він буде обстежений тільки за власний рахунок, але не повідомляючи ніяких подробиць запропонованого обстеження, ні суми, яку потрібно буде заплатити. Коли врешті решт його привезли для обстеження в онкологічний диспансер в Іжевську, то не дозволили взяти з собою медичні записи, а документи, послані з цією метою його представником, були йому передані тільки після обстеження. В онкологічний диспансер м. Іжевська 16 вересня 2005

року його супроводжував тюремний конвой і начальник тюремної медичної частини. Заявникові не дозволили говорити з уроонкологом, що його обстежував. Вся інформація про здоров'я заявника була надана начальником тюремної медичної частини, який також вказував лікареві, що слід написати в протоколі обстеження. Він також сказав уроонкологів, що біопсія не потрібна. Заявник стверджував, що де-факто обстеження не було незалежним від тюремної влади й було спрямоване на дискредитацію його перед Судом. Крім того, його результати не були остаточними, бо певний діагноз щодо розвитку онкологічної хвороби міг бути зроблений тільки на основі біопсії, підтвердженій двома оцінками провідних спеціалістів Інституту урології Міністерства охорони здоров'я. Заявник стверджував, що медична допомога достатньою не була.

(б) Матеріальні умови тримання під вартою

225. Представники Уряду надали фотографії приміщень камерного типу — штрафних ізоляторів, у яких тримали заявника. Вони стверджували, що приміщення камерного типу були обладнані відповідно до тюремних норм. На одного в'язня припадало ніяк не менше 2 м² площі. У камерах було й природне, і штучне освітлення відповідно до тюремних норм, і природна вентиляція. Відповідно до протоколу державної інспекції, проведеної 27 січня 2005 року, температура в камерах становила 20°C, а вологість — 59 %. Вода у камерах була холодною. Воду ув'язненим кип'ятити не дозволяли, бо в камерах було заборонено встановлювати електричні розетки. Однак протягом дня, під час прийому їжі їх забезпечували кип'ятком. Їжу готували в тюремній їдальні й розносили в термосах тричі на день. Раз на день в'язнів виводили на одно-годинну прогулянку. Під час перебування в приміщеннях камерного типу заявникові видавали одяг по сезону й дозволяли носити окуляри. Відповідно до тюремних інструкцій йому не дозволяли носити наручного годинника. Йому дозволили взяти із собою рушник, мило, зубну пасту й зубну щітку, туалетний папір, журнали й газети, які він передплачував, а також релігійну літературу й культові предмети. Представники Уряду стверджували, що ніяких в'язнів, заражених туберкульозом або ВІЛ, із заявником разом не поміщали. Вони також заявили, що ув'язнені проходять медичне обстеження після їхнього переведення й після їхньої виходу з приміщень камерного типу — штрафного ізолятора. Медичний огляд вони можуть також проходити, коли вони самі звертаються з вимогою про це. Медичну службу, яка надає невідкладну допомогу, також викликають чергові працівники тюремної адміністрації. Під час регулярних перевірок приміщень камерного типу заявник скарг про стан свого здоров'я не висловлював. Представники Уряду також відзначили, що заявник до сарапульських судів скарг на умови тримання під вартою в установі ЯЧ-91/5 у Сарапулі не подавав. Представники Уряду стверджували, що скарга була явно необґрунтована.

226. Заявник наполягав на точності свого опису умов тримання під вартою в установі ЯЧ-91/5 у Сарапулі й стверджував, що вони порушували статтю 3.

А. Прийнятність

227. Оскільки представники Уряду, як можна розуміти, стверджують, що заявник не дотримав правил про вичерпання внутрішніх засобів, то Суд повторює, що частина 1 статті 35 Конвенції передбачає розподіл тягара доказування (див. прецеденти, цитовані вище в пункті 204).

228. Суд зауважує, що представники Уряду просто відзначили, що заявник не подавав скарг на умови тримання під вартою й медичну допомогу в установі ЯЧ-91/5 у Сарапулі в сарапульські суди. Представники Уряду не зазначили, якого роду позов, на їхню думку, був би ефективним засобом захисту, і не надали якої-небудь додаткової інформації щодо того, як такий позов міг би запобігти стверджуваному порушенню або його продовженню або забезпечити заявникові належне відшкодування. За відсутності таких доказів і з урахуванням вищезгаданих принципів, Суд доходить висновку, що представники Уряду, як можна розуміти, заявляють про невичерпання засобів захисту, не надаючи підтвердження того, що цей засіб, який заявник ніби мав вичерпати, був би ефективним (див., серед інших джерел, «Кранц проти Польщі» (*Kranz v. Poland*), № 6214/02, пункт 23, 17 лютого 2004 року і «Скавинська проти Польщі» (*Skawinska v. Poland*) (ріш.), № 42096/98, 4 березня 2003 року).

229. З вищенаведених причин Суд робить висновок, що дана скарга не може бути відхилена в зв'язку з невичерпанням внутрішніх засобів захисту. Він вважає, що вона не є явно необґрунтованою в контексті частини 3 статті 35 Конвенції. Окрім того, він відзначає, що вона не є неприйнятною й на будь-яких інших підставах. Отже, її слід визнати прийнятною.

В. Щодо суті

1. Загальні принципи

230. Загальні принципи викладені в пунктах 207–209 вище.

2. Застосовність у даній справі

231. Суд дійшов вище висновку, що стан заявника після видалення злоякісної пухлини в 1994 році вимагав регулярного медичного нагляду, включаючи проведення обстеження в уроонколога й цистоскопію принаймні раз на рік (див. пункт 211 вище). Далі Суд дослідить, чи був заявникові забезпечений необхідний нагляд в установі ЯЧ-91/5 у Сарапулі.

232. З медичних документів, представлених сторонами, випливає, що під час тримання під вартою в установі ЯЧ-91/5 заявник направляв скарги на болі в паху й нирках. На його прохання його оглядав тюремний лікар, а один раз він був поміщений для обстеження в лікарню Управління виконання покарань в установі ЯЧ-91/8. Він пройшов певні лабораторні дослідження, які очевидно були аналізами крові й сечі й ультразвуковим ехографічним дослідженням. 11 вересня 2005 року в медичну частину установи ЯЧ-91/5, для обстеження заявника прибув лікар Д., уролог Сарапульської міської лікарні № 1. Однак заявник від медичного огляду відмовився.

233. 1 вересня 2005 року, відповідно до Правила 39 свого Регламенту, Суд відправив запит Урядові, зокрема про забезпечення незалежного медичного обстеження заявника в спеціалізованому уроонкологічному закладі. 16 вересня 2005 року заявник був обстежений в онкологічному диспансері Іжевська уроонкологом, лікарем К., і пройшов цистоскопію. Відповідно до результатів медичного обстеження, проведеного відповідно до Правила 39, заявник не мав рецидивів раку й не потребував лікування в спеціалізованій установі. У той самий час йому рекомендували амбулаторне спостереження й щорічну цистоскопію.

234. Суд відзначає, що заявник результати обстеження піддав сумніву. По-перше, він стверджував, що обстеження фактично не було незалежним, оскільки начальник медичної частини установи ЯЧ-91/5 був присутній при обстеженні, і уроонколог лікар К. писав свій звіт за вказівками останнього. По-друге, як він стверджував, результати обстеження не були остаточними, бо не було виконано біопсію.

235. Щодо першого аргументу, то Суд відзначає, що онкологічний диспансер в Іжевську — цивільна медична установа, не пов'язана із системою виконання покарань. Отже, і сама амбулаторія, і уроонколог, що обстежив позивача, лікар К., інституційно були незалежними й від медичної частини установи ЯЧ-91/5, й від Управління виконання покарань. Що стосується тверджень, начебто лікар К. писав свій звіт за вказівками начальника медичної частини установи ЯЧ-91/5, то вони не підтверджуються ніякими доказами. Таким чином, Суд переконався в тому, що обстеження було незалежним.

236. Щодо другого аргументу, то Суд знову посилається на свої висновки, наведені в пункті 211 вище, про те, що мінімальний обсяг медичного спостереження, якого вимагав стан заявника, включав обстеження в уроонколога й цистоскопію. Суд визнає, що на додаток до цього мінімального обсягу, залежно від фактичного стану здоров'я заявника, могли бути потрібні або показані інші дослідження — наприклад, біопсія. Однак Суд вважає, що оцінювати, чи потрібні подібні дослідження, щоб доповнити проведене обстеження, належало уроонкологів, який обслідував заявника за допомогою інструментів. Суд відзначає, що його рекомендації обмежувалися амбулаторним наглядом і

цистоскопією. За цих обставин у Суду немає ніяких підстав, щоб сумніватися в завершеності й вірогідності проведеного обстеження.

237. Суд зауважує, що заявник прибув до установи ЯЧ-91/5 18 березня 2004 року. Він був досліджений уроонкологом і пройшов цистоскопію в онкологічному диспансері в Іжевську 16 вересня 2005 року, тобто через півтора року після його надходження у в'язницю й тільки після того, як таке обстеження було призначене Судом відповідно до Правила 39. Крім того, з медичної картки заявника тюремним лікарям мало б бути ясно, що заявник не проходив необхідного обстеження протягом попереднього року й дев'яти місяців, поки він перебував під вартою в слідчому ізоляторі. Це мало б спонукати тюремну адміністрацію до організації відповідних медичних заходів без зайвого зволікання. З урахуванням висновку, якого Суд дійшов у пункті 211 вище, він вважає, що в установі ЯЧ-91/5 у Сарапулі заявникові не надали тієї медичної допомоги, якої потребував його стан.

238. Крім того, Суд відзначає, що в цій справі сторони виявили розбіжності в оцінці певних сторін істотних умов тримання заявника під вартою в установі ЯЧ-91/5 у Сарапулі. Проте в цьому випадку Суд не вбачає потреби в установленні правдивості всіх без винятку тверджень сторін, бо ж може встановити порушення статті 3, спираючись на факти, які Уряд-відповідач представив або не оспорував, з наступних мотивів.

239. Виходячи із наданої представниками Уряду інформації, видно, що при перебуванні заявника протягом 15 діб у штрафному ізоляторі № 5 на нього припадало 2,03 м², протягом 5 діб у штрафному ізоляторі № 6 — 3 м², і 15 діб у штрафному ізоляторі № 6 — 2,36 м². З опису камер і фотографій, наданих представниками Уряду, видно, що камери були обладнані складаними ліжками, столом, двома вузькими лавами без спинок, раковиною, унітазом, полицею й радіо, і що в штрафному ізоляторі № 7 була ще й шафка для посуду. Заявник стверджував, що під час його перебування в приміщеннях камерного типу — штрафних ізоляторах його щодня виводили на прогулянку. Відповідно до статті 118 Кодексу виконання карних покарань, тривалість прогулянки має становити одну годину. Заявник, крім того, стверджував, а представники Уряду не заперечували, що ліжка відкидалися тільки на сім годин нічної пори. Таким чином, заявник, який регулярно скаржився на болі в паху й у якого тюремні лікарі діагностували наявність ряду урологічних захворювань, був змушений залишатися в камері протягом 23 годин на добу, причому 16 годин із них він був фактично обмежений вузькою лавою без спинки. У таких умовах він, перебуваючи під вартою, провів більше місяця, включаючи два строки по 15 діб поспіль.

240. У світлі згаданого вище й з урахуванням прецедентів зі своєї практики, процитованих у пунктах 216–217 вище, Суд робить висновок, що умови тримання заявника в штрафному ізоляторі в поєднанні з часом, що він його там

провів, та його фізичним станом, що погіршився внаслідок ненадання йому необхідної в його стані медичної допомоги, становили жорстоке й таке, що принижує гідність, поводження. З огляду на цей висновок, Суд не бачить ніякої потреби приймати окреме рішення з питання стверджуваного порушення санітарних норм у зв'язку з триманням під вартою ВІЛ-інфікованих в'язнів.

241. Таким чином, стаття 3 Конвенції була порушена й у цій частині.

VII. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 34 КОНВЕНЦІЇ

242. Заявник з посиланням на статтю 34 Конвенції скаржився на те, що в ряді випадків офіційні особи держави загрожували йому у зв'язку з його скаргами на умови тримання під вартою й медичну допомогу в установі ЯЧ-91/5 у місті Сарапулі. Він зокрема стверджував, що чиновники Управління виконання покарань і працівники тюремної адміністрації приходили до нього 25 і 27 січня 2005 року, а також 14 і 17 лютого 2005 року. Він стверджував, що чиновники розпитували його щодо його заяви в Суд і намагалися його змусити до того, щоб він, по-перше, відкликав свої скарги, пов'язані з умовами тримання під вартою, а по-друге, спростував твердження про погрози. Заявник також скаржився, що тюремні власті втручалися в його переписку з його представником у зв'язку із заявою в Суд.

243. Стаття 34 Конвенції у відповідній частині передбачає:

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, ...яка вважає себе потерпілою від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права».

244. Представники Уряду стверджували, що 14 лютого 2005 року чиновники установи ЯЧ-91/5 мали бесіду із заявником у зв'язку з інспекцією, яка мала відношення до скарг, що Суд передав для ознайомлення. Вони також розмовляли з ним 17 лютого 2005 року у зв'язку із запитом Суду про надання додаткової фактичної інформації. 14 лютого 2005 року заявник заявив, що тюремна адміністрація поводить з ним неупереджено й що обмежень на його кореспонденцію немає. Він не клопотав про зустріч з адвокатом до того, як робити цю заяву. 17 лютого 2005 року заявник відмовився відповідати на питання щодо стверджуваних погроз із боку офіційних осіб держави, не порадившись попередньо зі своїм адвокатом. Представники Уряду також стверджували, що кореспонденцію заявника з його представником цензури не піддавали й інших перешкод їй не робили. Усі листи, які заявник направляв із в'язниці, відсилали належним чином з відповідним повідомленням заявника.

245. Заявник наполягав на своїх твердженнях про те, що працівники тюремної адміністрації справляли на нього тиск у зв'язку з його скаргами на

установу ЯЧ-91/5 у Сарапулі. Він стверджував, що з метою змусити його відкликати скарги йому загрожували, зокрема поміщенням у штрафний ізолятор. Він відзначав, що ситуація значно покращилася після візиту заступника Прокурора Республіки Удмуртія 21 квітня 2005 року, якому заявник особисто підтвердив свої скарги. Заявник, крім того, стверджував, що кілька листів, відправлених його представникові, не досягли свого адресата. Крім того, багато листів його представника йому були передані із надмірною затримкою, причому деякі з них мали сліди розпечатування.

1. Контакти з офіційними особами

246. Суд повторює, що для ефективного функціонування системи індивідуальних заяв, передбаченої у статті 34, надзвичайно важливо, щоб заявники або потенційні заявники могли вільно підтримувати комунікацію з Судом, не піддаючись будь-якому тиску з боку влади з метою схилити їх до відкликання або зміни їхніх скарг (див., серед інших джерел, цитовану вище справу «Акдівар та інші проти Туреччини», пункт 105, і рішення в справі «Аксой проти Туреччини» (*Aksoy v. Turkey*) від 18 грудня 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI, стор. 2288, пункт 105). У цьому контексті під «тиском» розуміють не тільки прямий примус і неприкриті спроби залякування, але також й інші неналежні непрямі дії або контакти, розраховані на те, щоб відрадити або відговорити заявників від застосування засобів захисту за Конвенцією (див. рішення в справі «Курт проти Туреччини» (*Kurt v. Turkey*) від 25 травня 1998 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-III, стор. 1192, пункт 159).

247. Окрім цього, визначати те, чи взаємні стосунки між представниками влади й заявником можуть вважатись неприпустимою з погляду Статті 34 практикою, треба у світлі конкретних обставин справи. Щодо цього варто зважати на вразливість подавця скарги і його (або її) чутливість до впливу з боку органів влади (див. цитовані вище рішення «Акдівар та інші» і «Курт», стор. 1219, пункт 105, і стор. 1192–93, пункт 160, відповідно). Становище заявника може стати особливо вразливим, коли його утримують під вартою, обмеживши зв'язки з родиною або зовнішнім світом (див. «Котлець проти Румунії» (*Cotlet v. Romania*), № 38565/97, пункт 71, рішення від 3 червня 2003 року).

248. Суд звертає увагу на твердження заявника про те, що в січні й лютому 2005 року офіційні особи держави контактували з ним чотири рази. Він стверджував, що чиновники розпитували його щодо заяви в Суд і намагалися змусити його відкликати скарги, пов'язані з установою ЯЧ-91/5 у Сарапулі. Представники Уряду визнають, що в лютому 2005 року працівники тюремної адміністрації мали бесіду із заявником у двох випадках — спочатку в зв'язку зі скаргами, які Суд передав для ознайомлення, а в другий раз — у зв'язку із запитом Суду про надання додаткової фактичної інформації. З урахуванням

обставин у цій справі Суд не вважає за необхідне встановлювати, чи мали місце які-небудь контакти між державними офіційними особами й заявником у січні 2005 року; факти, представлені чи не оспорені Урядом-відповідачем, дозволяють йому зробити висновок про невиконання державою своїх зобов'язань за статтею 34 з таких мотивів.

249. За твердженнями представників Уряду, посадові особи установи ЯЧ-91/5 у Сарапулі мали 14 лютого 2005 року бесіду із заявником у зв'язку з інспекцією, що стосувалася скарг, переданих Судом для ознайомлення. Вони мали розмову із заявником і 17 лютого 2005 року — у зв'язку із запитом Суду про надання додаткової фактичної інформації, зокрема, щодо тверджень заявника про загрози на його адресу з боку працівників тюремної адміністрації. Представники Уряду, отже, стверджують, що працівники тюремної адміністрації зустрічалися із заявником в рамках внутрішнього розслідування щодо скарги, яку заявник спрямував у Суд. Однак Суд відзначає, що представники Уряду не надали документів, які дозволяють переконатися в тому, що таке розслідування коли-небудь було розпочате відповідно до внутрішньої процедури, не кажучи вже про будь-які документи щодо його проведення або результатів. Отож за браком доказів про проведення такого розслідування й, окрім того, будь-яких розшифровок бесід між заявником і державними урядовцями, Суд не переконався в тому, що контакти із заявником мали місце в зв'язку з внутрішнім розслідуванням (див. «Дулаш проти Туреччини» (*Dulaş v. Turkey*), № 25801/94, пп. 80–81, рішення від 30 січня 2001 року).

250. Суд далі відзначає, що в обох випадках до заявника звертались у зв'язку з його скаргами на різні аспекти умов тримання під вартою в установі ЯЧ-91/5 у Сарапулі. Крім того, як свідчать подання Уряду, 17 лютого 2005 року, до заявника також звертались у зв'язку із його закидами щодо загроз з боку урядовців тюремної адміністрації. За цих обставин Суд вважає за неприпустиме, щоб із заявником контактували, причому неодноразово, урядовці тієї ж самої тюремної адміністрації. Суд гадає, що внаслідок таких контактів із представниками влади заявник, ймовірно, був заляканий, тим більше, що він був ув'язненим і мусив залишатися в установі ЯЧ-91/5 ще протягом тривалого періоду і тому міг обґрунтовано побоюватися репресій. На думку Суду, такі контакти були неналежним втручанням в здійснення права заявника на індивідуальну заяву.

251. Таким чином, держава-відповідач не дотримала своїх зобов'язань за статтею 34 Конвенції.

2. Цензура листування заявника з його представником

252. З огляду на наведений вище висновок про невиконання державою-відповідачем своїх зобов'язань за статтею 34 Конвенції, Суд вважає, що з вра-

хуванням обставин у цій справі ніякої потреби окремо досліджувати іншу скаргу за статтею 34 Конвенції немає.

VIII. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

253. І нарешті, у своїх зауваженнях заявник скаржився на брак у нього будь-якого ефективного засобу захисту щодо надмірної тривалості розгляду, внаслідок чого його нібито незаконно й необґрунтовано довго тримали під вартою. Заявник при цьому посилався на статтю 13 у поєднанні з частиною 1 статті 6 Конвенції.

254. Стаття 13 Конвенції передбачає:

«Кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

А. Прийнятність

255. Суд нагадує, що заявник був визнаний винним остаточним рішенням Московського міського суду 20 січня 2004 року, тоді як його скарга вперше була внесена 5 червня 2005 року — через більше, ніж шість місяців після того, як було завершено карне провадження в справі заявника. Таким чином, заявник не виконав умови про шестимісячний строк, установленого в частині 1 статті 35 Конвенції.

256. Із цього випливає, що цю частину заяви слід відхилити відповідно до частини 4 статті 35 Конвенції.

IX. ЗАСТОСОВНІСТЬ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

257. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

А. Матеріальні збитки

258. Заявник вимагав компенсації за втрату доходів у розмірі 730 080 російських рублів. Ця сума представляє втрату його доходів як службовця компанії, що працює в сфері інформаційних технологій, і доходів від надання обчислювальних послуг, які він надавав на приватній основі.

259. Представники Уряду цю вимогу оскаржили. Вони заявили, що обґрунтованість дій національних властей після пред'явлення обвинувачення особі в учиненні карного злочину не є предметом розгляду в Суді. Крім того, представники Уряду відзначили, що доходи заявника нібито за надавані на приватній основі послуги не підтверджені якими-небудь офіційними документами.

260. Суд не може робити припущення щодо того, які б наслідки мало карне переслідування заявника, якби Конвенцію не було порушено (див., серед інших джерел, рішення в справі «Шмауцер проти Австрії» (*Schmautzer v. Austria*) від 23 жовтня 1995 року, Серія А, № 328-А, пункт 44, і «Фіндлі проти Сполученого Королівства» (*Findlay v. the United Kingdom*) від 25 лютого 1997 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-I, пункт 85). Тому Суд вважає за недоречне присуджувати заявникові компенсацію за матеріальні збитки.

В. Моральна шкода

261. Заявник вимагав 100 000 євро компенсації за моральну шкоду. Він твердив, що тривале тримання під вартою в жаклих умовах, без належної медичної допомоги спричинило значне погіршення його здоров'я, становило загрозу його життю, принижувало його гідність й викликало в нього глибокі фізичні й моральні страждання. Він стверджував, що, навіть якщо він буде звільнений, йому доведеться пройти серйозне лікування без гарантій повного відновлення фізичного здоров'я. Він навряд чи зможе продовжувати займатися своєю професійною діяльністю, тому що за час його ув'язнення прогрес у царині інформаційних технологій буде настільки значним, що він навряд чи зможе через погіршення зору й втрату працездатності надолужити згаяне. Крім того, тривале тримання під вартою вже зруйнувало його плани обзавестися родиною.

262. Представники Уряду вимогу заявника оспорили. Вони стверджували, що в її основі лежить факт обвинувачення заявника в злочині, що не належить до сфери контролю Суду. Вони вважали вимогу необґрунтованою й надмірною. На думку представників Уряду, справедливою сатисфакцією в даній справі було б саме встановлення факту порушення.

263. Оскільки вимога заявника пов'язана з установленням порушення пункту d) частини 3 статті 6 у поєднанні з частиною 1 статті 6, Суд повторює, що в разі засудження заявника, незважаючи на можливе порушення його прав, гарантованих статтею 6 Конвенції, йому слід забезпечити — у якомога більшій мірі — ті можливості, які б він мав, якби вимоги цього положення були б дотримані, і що найбільш відповідною формою сатисфакції, у принципі, був би, за потреби, повторний розгляд справи по суті або поновлення провадження в справі (див. «Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*) [GC], № 46221/99,

пункт 210 прикінцева частина, ЕЧПР 2005-IV). Суд у цьому зв'язку відзначає, що стаття 413 Кримінально-процесуального кодексу передбачає можливість поновити провадження в кримінальній справі у випадку визнання Судом порушення Конвенції.

264. Суд іще відзначає, що в даній справі він, окрім порушення статті 6, встановив серйозне порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з принизливими умовами тримання під вартою й відсутністю достатньої медичної допомоги як у слідчому ізоляторі, так і у в'язниці, в якій заявник відбував своє покарання, у поєднанні з порушенням статті 34 Конвенції. Керуючись принципом справедливості, Суд присуджує заявникові як компенсацію за моральну шкоду 25 000 євро, плюс суму податків, що можуть бути на них нараховані.

С. Судові витрати й видатки

265. Заявник також вимагав 154 439,78 російських рублів (приблизно 4 600 євро) компенсації витрат і видатків, понесених в результаті провадження в національних судах, і 83 808,60 російських рублів (приблизно 2 500 євро) — у Європейському суді. Остання сума включає 6 000 російських рублів представникові заявника в Суді за вивчення його кримінальної справи, 6 600 російських рублів за переклад документів, отриманих із Суду, 3 500 російських рублів за друк і розмноження документів, представлених у Суд, 26 810 російських рублів за поштові видатки, пов'язані з листуванням із Судом, і 40 898 російських рублів компенсації за поштові, транспортні й інші видатки, пов'язані зі зносинами між заявником в установі ЯЧ-91/5 у Сарапулі і його представником.

266. Представники Уряду стверджували, що видатки, пов'язані з розглядом кримінальної справи заявника в національних судах, стосунку до справи не мають, бо мета провадження полягала не в відновленні згодом порушених прав заявника. Окрім того, вони вважали за надмірну й непотрібну суму вимоги щодо поштових видатків, пов'язаних із кореспонденцією з Судом. Що стосується інших поштових видатків, то представники Уряду вказали на те, що яких-небудь доказів їхнього дійсного відношення до кореспонденції між заявником і його представником у зв'язку з даною заявою представлено не було. На думку Уряду, цю вимогу слід відхилити в цілому.

267. Відповідно до прецедентної практики Суду, заявник має право на компенсацію своїх витрат і видатків в тому обсязі, наскільки було доведено, що їх було понесено фактично й неминуче і вони є обґрунтованими щодо розміру. У цій справі, з урахуванням інформації, що є в його розпорядженні, й вищезгаданих критеріїв, Суд вважає за обґрунтоване присудження суми 4 000 євро компенсації витрат за всіма пунктами, за винятком суми, уже виплаченої відповідно до схеми правової допомоги Суду (715 євро). Таким чином, Суд при-

суджує остаточно суму 3 285 євро компенсації судових витрат і видатків, плюс податок, що може на неї бути нарахований.

С. Пеня

268. Суд вважає за доречне, щоб пеня за несвоєчасну сплату нараховувалась в розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, яка діє упродовж прострочення періоду виплати, плюс три відсотки.

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* скарги щодо справедливості судового розгляду, умов тримання під вартою й недостатності медичної допомоги в СІЗО 77/1 у Москві, умов тримання під вартою в штрафному ізоляторі й недостатності медичної допомоги в установі ЯЧ-91/5 у Сарапулі, та втручання в здійснення права на індивідуальну заяву прийнятними, а іншу частину заяви неприйнятною;

2. *Постановляє*, що порушення частини 2 статті 6 Конвенції щодо ствердження вад обвинувального акту не було;

3. *Постановляє*, що порушення частини 1 статті 6 Конвенції щодо виконання протоколів упізнання не було;

4. *Постановляє*, що порушення пункту с) частини 3 статті 6 у поєднанні з частиною 1 статті 6 Конвенції в тому, що національні суди відмовилися задовольнити клопотання про допуск дядька заявника до участі в судовому розгляді в якості його представника, не було;

5. *Постановляє*, що в тому, що національні суди не допитали свідків захисту пані Р. і пана Х., було порушення пункту d) частини 3 статті 6 Конвенції в поєднанні з пунктом 1 статті 6 Конвенції;

6. *Постановляє*, що статтю 3 Конвенції було порушено щодо умов тримання під вартою й відсутності достатньої медичної допомоги в СІЗО 77/1 у Москві;

7. *Постановляє*, що статтю 3 Конвенції було порушено щодо умов тримання під вартою в штрафному ізоляторі й відсутності достатньої медичної допомоги в установі ЯЧ-91/5 у Сарапулі;

8. *Постановляє*, що держава не дотримала свого зобов'язання за статтею 34 не перешкоджати ефективному здійсненню права на індивідуальну заяву;

9. *Постановляє*, що потреби досліджувати скаргу щодо стверджуваного втручання в кореспонденцію заявника з його представником немає;

10. *Постановляє,*

- а) що держава-відповідач протягом трьох місяців із дня, коли це рішення стає остаточним згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, має заплатити заявникові 25 000 євро (двадцять п'ять тисяч євро) компенсації за моральну шкоду та 3 285 євро (три тисячі двісті вісімдесят п'ять євро) компенсації за витрати з конвертацією в російські рублі за ставкою, що діятиме на час виплати, плюс податок, що може бути на них нарахований;
- б) що зі спливом зазначених вище трьох місяців і до остаточного розрахунку на названу суму нараховуватимуться відсотки в розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, яка діє упродовж прострочення періоду виплати, плюс три відсотки;

11. *Відхиляє* іншу частину вимог заявника про справедливу сатисфакцію.

Вчинено англійською мовою й повідомлено у письмовій формі 13 липня 2006 року, відповідно до пунктів 2 і 3 Правила 77 Регламенту Суду.

Підпис: К. Розакіс,
Голова Суду

Підпис: С. Нільсен,
Секретар Суду